

МОВОЮ ДОКУМЕНТІВ

ЛИСТИ ІВАНА ПУЛЮЯ ДО ГАННИ БАРВІНОК

(Підготовка до друку та передмова Людмили Зеленської)

У фондах Чернігівського літературно-меморіального музею-заповідника М. М. Коцюбинського зберігаються 27 листів вченого-фізика, перекладача Івана Павловича Пулюя до Олександри Михайлівни Білозерської-Куліш, письменниці Ганни Барвінок.

Він ще студентом запізнався з Кулішами: «як у Варваші ми були, то Пулюй і адрес туди прислав, був ще студентом».¹

Пізніше Куліші живуть і працюють у Відні, де ближче заприятелювали з Пулюєм.

У 1880 році на запросини П. О. Куліша І. Пулюй гостював на хуторі Мотронівці.

Тут вони разом перекладали Біблію. Після смерті П. О. Куліша Іван Павлович Пулюй оточив сердечною увагою Олександру Михайлівну Куліш: підтримує морально і матеріально, допомагає порадами у виданні творів покійного, Біблії.

Більше трьох років листувались про переклад Святого Письма українською мовою та надавав «не одну і не дві ради, що з ними робити».² «Колись уночі не спалось, я згадала про добродія Пулюя, скільки він добра зробив в пам'ять дружини, як хлопотав про Біблію ще за життя Тарновського а) на користь України і слави моєї дружини б) і про мене турбувався по смерті його».³

Багато сил, енергії, здоров'я віддав І. П. Пулюй перекладу Біблії. Великою проблемою для нього виявилось надрукування присвяти на Біблії, адже в «п'ятистах виданнях Святого Письма більше як 200 мовами, ніколи ще не надруковано присвяту».⁴

Але І. Пулюю було досить дороге ніжне почуття покійного друга до матері і до дружини, висловлене у присвяті. І він робить майже неможливе — Біблія виходить з присвятою матері та дружині П. О. Куліша.

І. П. Пулюй зізнався О. М. Куліш: «Очі мої втомились⁵ від довголітньої праці, але, щоб довершити діло, мушу принести сю жертву».

Але, головне, чому радів і гордився Пулюй, так це: «спасибі долі і за те, що дає нам. Дяка їм і за те, що звела нас на світі до купи».⁶

Олександра Михайлівна одержала в дарунок від І. П. Пулюя Біблію і була дуже вдячна і рада: «Боже мій, і я дожила, маю один примірник в своїх руках».⁷

а) Мовиться про Тарновського Василя Васильовича (молодшого) (1837—1899) — укр. меценат, колекціонер, громадський діяч.

б) Мова йде про П. О. Куліша (1819—1897 рр.) — укр. письменника, поета, етнографа, історика, громадського діяча. У листах до друзів Ганна Барвінок називала свого чоловіка — дружиною.

Своїм друзям, рідним, близьким О. М. Куліш сповіщала: «Не було б Пулюя, не було б і Біблії».⁸

Пулюй вимушений був відкласти наукову працю, щоб завершити переклад Біблії. Виснажлива, копітка робота забрала у нього багато сил, здоров'я і часу.

«Високоповажана і дорога Добродійко!

Вчора тільки що скінчив я переклад Псалмів і радію, що довершене діло, розпочате перед 32 роками.

Щоб закінчити його, треба було на бік відложити найпильнішу працю, і приковати себе до стола від ранку до пізньої ночі. Іноді вставав я і вночі до роботи, як думки не давали спати. Тридцять два роки треба було, щоб ми спромоглись на цілий переклад Святого Письма. За мої заходи коло видання Святого Письма і за довголітні переговори і листування з Біблійним Товариством ні від Вас, ні від добродія Левицького в) не прийму хоч би одного шеляга. Не за гроші робив я се, а з ширості для Вас і потомства».⁹

І. П. Пулюй і О. М. Куліш багато роблять для розповсюдження і популяризації Біблії в Росії.

«Добродій Пулюй пошле в Академію Наук і бібліотеки Університетські в Росії. А мене радить послати просьбу до Цариці — вона ж до мене була добра».¹⁰

«Я ж і до цариці писала і вона одіслала у Святий Синод».¹¹

І. П. Пулюй написав листа до Імператорської Академії Наук, відділу російської мови в Петербурзі: «Маю честь переслати світлій Академії Наук мій переклад Псалтиря мовою русько-українською, виданне британського і заграничного біблійного товариства і прошу прийняти його для бібліотеки.

При тій нагоді позволяю собі звернути увагу світлої Академії Наук на переклад Псалтиря XVII століття, якого рукопись збереглась в Москві, в Румянцівському музеї. Про той переклад згадував в листі до мене 1897 року покійний мій друг Куліш і не печатати перекладу Святого Письма доти, поки не прочитаю згаданої рукописі. Я догадуюсь, що той переклад Псалтиря має немало вагу для русько-української мови і тому прошу, щоб світла Академія Наук поручила знавцеві переглянути рукопись, а коли переклад того стоїть, випечатала його. З високим поважанням Професор Доктор Пулюй».¹²

Окрім цього, І. Пулюй дуже сміливо виступає на захист української мови на Україні, про що свідчить його звернення до Президента Академії Наук Росії «Ваше Превосходительство, високоповажаний пане Президенте! Після газетних вістей передано Вашому Превосходительству царським резкрипом

- 1) Знесення царського указу 18 мая 1876 року.
- 2) Допущення української мови на Україні в урядах і школах, у виданнях преси і на всіх царинах наукової і літературної праці
- 3) Дозвіл для ввозу в Росію Святого Письма мовою русько-українською і всіх, наукових видань на тій мові, друкованих за границями Росії

З високим поважанням Доктор Пулюй».

У кінці цього листа є приписка рукою О. М. Куліш: «ся записка мені дуже удопобалась».¹³

Вихід в світ творів П. О. Куліша були для І. П. Пулюя великою радістю, гарним подарунком:

в) Мова йде про Івана Семеновича Нечуя-Левицького (1838—1918) — українського письменника, перекладача.

«Ласкава і дорога Пані!

Дістав я сьогодні «Драматовану трилогію» — труд Вашої дружини і дякую Вам любенько за той гарний і дорогий подарунок.

Видання гарне і я нетерпляче дожидаю вільного часу, щоб прочитати сю книжку».¹⁴

«Ласкава і дорога Добродійко!

Вчора прийшла «Чорна Рада». Видання гарненьке, то й можна надіятись, що воно знайде собі дорогу на Україні і Галичині.

Дякую сердешно за дарунок, котрий пригадає мені дорогого і могозаслуженого друга».¹⁵

О. М. Куліш неодноразово надсилала І. Пулюю в подарунок літературні збірники, альманахи, книги.

«Я¹⁶ зараз купила «Вік» г), як він вийшов і послала Пулюєві в подарок.

«Дорога Добродійко!

Вчора принесла мені почта гарно ілюстроване видання «На вічну пам'ять Котляревському». В тому виданню знайшов я і Вашу гарненьку повістку «Удовине гучне подвір'я» — прийміть сердечну подяку за гарного гостинця».¹⁷

У свою чергу Олександра Михайлівна раділа успіхам свого молодшого друга: «жаль, що у мене нема книжечки «Нові і перемінні звізди» Пулюя.

Дуже цікава не по одному предмету, а велико і научна».¹⁸

І. П. Пулюй в пам'ять 3-ої річниці з дня смерті П. О. Куліша надсилає О. М. Куліш срібний лавровий вінок з написом: «Пам'яті незабутого друга Куліша. Прага. 22 грудня 1899 р. Пулюй».

Сусід Кулішів Іван Іванович Троїцький у своєму щоденнику записав: «16 января 1900 г., ездил к Куліш, видел лавровый серебряный венок, пояс, шитый золотом и букет цветов, присланных от Пулюя».¹⁹

У вересні 1905 року в Борзні планувалося відкриття музею П. О. Куліша. На це свято мав приїхати І. П. Пулюй з дружиною. Цій зустрічі раділи близькі, друзі, рідні, сусіди О. М. Куліш.

«Дорогая Саша!

Очень рады, что так все устроилось, что домик закончен и будет его освящение. Это целое событие, что приедет на освящение даже Пулюй».²⁰

І. П. Пулюй при величезній завантаженості ніколи не міг відмовити проханням Ганни Барвінок: «Ласкава і дорога Добродійко! Посилаю Вам лист Павлика є), котрий пише, що Відділ Товариства Шевченка прихилився до ухвали секції філологічної, щоб товариство видало всі твори дружини Вашої, коли Ви дасте на все потрібні гроші»,²¹ але «добродій Павлик розсердивсь на мене, що не згодилась по 1000 рублів платити за том, зібраних творів моєї дружини. Гай! Гай! та ще й зелений. Усі ж ті твори даровані Галичині. За усі видання вона ж) ніколи й гульдена не получила. І тепер прошу добродія Пулюя як-небудь се устроїть».²²

г) Йдеться про Київське видавництво «Вік», яке готувало тритомний альманах нової української літератури до сторіччя з дня виходу в світ «Енеїди» І. П. Котляревського.

д) Літературний збірник є), що вийшов друком у видавництві «Вік» у Києві 1904 року під редакцією С. О. Єфремова.

є) Мова йде про Павлика Михайла Івановича (1853—1915) — українського письменника, публіциста, громадського діяча, ж) йдеться про П. О. Куліша (1819—1897).

Всього відомих листів І. П. Пулюя до О. М. Куліш — 43, 16 із них зберігаються у фондах Чернігівського історичного музею ім. В. В. Тарновського, решта — в Чернігівському музеї-заповіднику М. М. Коцюбинського.

Ці листи маловідомі і друкуються вперше. Вони будуть корисні тим, хто вивчає, досліджує життя і творчість П. О. Куліша, Ганни Барвінок, І. П. Пулюя, взагалі, тим, хто цікавиться історією, культурою, літературою.

Мова і стиль листів подаються за оригіналом.

Джерела та література:

- 1 Лист О. М. Куліш до І. Л. Шрага від 24 грудня 1901 р. // Літературно-меморіальний музей-заповідник М. М. Коцюбинського (далі ЧЛМК) — Інв. № А-2932.
- 2 Лист І. П. Пулюя до О. М. Куліш від 30 квітня 1901 р. // Чернігівський історичний музей ім. В. В. Тарновського (далі — ЧІМ). — Інв. № АЛ $\frac{73-4}{715}$
- 3 Лист О. М. Куліш до І. Шрага від 13 квітня 1904 р. // ЧЛМК. — Інв. № 3033.
- 4 Лист І. Пулюя до О. М. Куліш від 18 березня 1902 р. // ЧІМ. — Інв. № АЛ $\frac{73-11}{715}$
- 5 Там само. — Інв. № АЛ $\frac{73-11}{715}$
- 6 Там само. — Інв. № ? АЛ $\frac{73-12}{715}$
- 7 Лист О. М. Куліш до І. Шрага від 29 грудня 1903 р. // ЧЛМК. — Інв. № А—3017.
- 8 Лист І. Пулюя до О. М. Куліш від 4 квітня 1902 р. // Там само. Інв. № А—4230.
- 9 Лист І. Пулюя до О. М. Куліш від 1 квітня 1902 р. 11 ЧМ. — Інв. № АЛ $\frac{73-12}{715}$
- 10 Лист О. М. Куліш до І. Л. Шрага від 29 грудня 1903 р. // ЧЛМК. — Інв. № А—3017.
- 11 Лист О. М. Куліш до І. Л. Шрага від 28 січня 1905 р. // Там само. — Інв. № А 3064.
- 12 Лист О. М. Куліш до І. Л. Шрага від 14 березня 1905 р. Там само. Інв. № А—3070.
- 13 Лист О. М. Куліш до І. Л. Шрага від 12 березня 1905 р. // Там само. — Інв. № А—3066.
- 14 Лист І. П. Пулюя до О. М. Куліш від 2^ї травня 1900 р. // ЧІМ. — Інв. № АЛ $\frac{73-3}{715}$
- 15 Лист І. П. Пулюя до О. М. Куліш від 7 травня 1901 р. // Там само. — Інв. № АЛ $\frac{73-5}{715}$
- 16 Лист О. М. Куліш до І. Л. Шрага від 1 лютого 1903 р. // ЧЛМК. — Інв. № А — 2985.
- 17 Лист І. П. Пулюя до О. М. Куліш від 25 жовтєя—4504 р. // ЧІМ. — Інв. № АЛ $\frac{73-15}{715}$
- 18 Лист О. М. Куліш до І. Л. Шрага від 15 серпня 1905 р. // ЧЛМК. — Інв. № А—3082.
- 19 Щоденник І. І. Троїцького. Там само. — Інв. № А—2713.
- 20 Лист О. М. Білозерського до О. М. Куліш від 27 липня 1905 р. // Там само. Інв. № А—3359.
- 21 Лист І. П. Пулюя до О. М. Куліш від 27 квітня 1902 р. // ЧІМ. — Інв. № АЛ $\frac{73-14}{715}$
- 22 Лист О. М. Куліш до І. Л. Шрага від 6 березня 1903 р. // ЧЛМК. — Інв. № А — 2989.

Лист №1

Прага 8-го цвітня 1897

Ласкава і дорога Пані!

Перечитуючи листи незабутого Друга,¹ переглянув я і наші довгорічні щоти і вилічив, що осталося у мене 36 гульденів, котрі в рублях посилаю, вложивши в коверту 30 рублів.

Два дні минуло, як я вислав до Вас, дорога Пані, рекомендоване і надіюсь, що воно вже в руках Ваших. Тому кінчу сю цидулку з проською, щоб берегли свого здоровлячка і мені дорогого.

Та ще одно слово. Колись остерегав я Покійного² перед Білиловським,³ котрий тепер повсіх-усюдах виринає і «доктором» зветься. Коли той патріот і до Вас писатиме, то не одписуйте.

До Вас щиро прихильний

И. Пулюй

На листі рукою Г. Барвінок олівцем є запис:

«да він невдячний. Був хлопцем студентом і моя дружина і дисертацію йому справляла і золоту цепочку од часів продала і йому запомогала, а він хвалився, що ніколи йому моя дружина не запомогала, і ще звеліла дома і я його шубу продала. Без совісті. И. Шевченкові і всім помагав. Я послі смерті дружині до Білоловського і не одізулась. А личко знаю, у Відні жили вкупі».

1 Мова йде про П. О. Куліша (1819—1897) — письменника, поета, мовознавця, історика, фольклориста, етнографа, видавця, громадського діяча.

2 Йдеться про П. О. Куліша (1819—1897).

3 Йдеться про Кесаря Олександровича Білоловського (1859—1938) — український поет, видавець і громадський діяч.

А—4210

Лист № 2

Прага 6-го червня 1897 р.

Ласкава і дорога Пані!

Британське біблейське товариство Лондонське пише мені, що не може тепер купити цілого старого Завіту.¹

Як би була у Вас охота продати псалми Давидові² то товариство купило б, а потім, «зробивши досвід» може б закупило і весь старий Завіт. На те одвітив я, що не знаю певно, чи переложені Псалми, бо нема їх у Вашому спису. Переложив їх покійний³ (мабуть 1871-го року) віршами, але віршованого перекладу Біблейське товариство не купить.

Дав я Британам зрозуміти, що або вони куплять усе, що досі переложено, або Св. Письмо ще довго лежатиме в рукописі, бо осталися там інші праці, котрі треба наперед видати.

Не писав я се тому, бо знаю, що Британам тільки того хочеться, щоб ми видали старий Завіт: тоді і вони його сьак-так переписавши видруквали б яко свій переклад. Ось бачите, як тяжко народові безкультурному добиватись культури.

Та нехай Вас се, не засмучує. Маю я віру, що капітали, знайдуться і без Британів. Знайдуться вони, як не в Києві, так у Львові, а, може, й в Москві, куди я вчора написав. А може я знайду і в Німеччині якого видавця-книгаря, котрий задля заробітку зробить те, на що не спроможуться наші люде! Вітаю Вас, дорога Пані, вкупі з мою дружиною.

Ваш Ів. Пулюй.

Яка адреса Лободовського⁴ напишіть, будьте ласкаві.

1 Мова йде про одну із частин Біблії — визначної пам'ятки світової літератури. Старий Завіт сформований у дохристиянський період і писаний давньоєврейською мовою.

2 Десять псалмів з Псалтиря (однієї з книг Біблії). Автором псалмів, за біблейською легендою, був цар Давид.

3 Мова йде про П. О. Куліша (1819—1897).

4 Говориться про Лободовського Михайла Федотовича (1841—1919) — український літератор, перекладач і видавець.

А—4211

Лист № 3

Прага, 21 червня 1897 р.

Дорога і ласкава Пані!

Питав мене Миллярд, чи не продамо іншої частини перекладу Старого Завіту. Я відповів, що не продамо і розсердившись на тих Британіє, признаєся, що я добре розумію, чого їм хочеться. Написав я: «Правду сказати, я думаю, що через розри-

ванне Старого Завіту на частини втратила б свою вартість тяжка і невдячна праця, котру завдав собі[нерозб.] покійний друг мій.²

Коли б ходило тільки о псалми або іншу яку частину Старого Завіту, то знайшлися б на те гроші і в мене, і не треба б нам на таке діло фінансів Біблейського товариства.

Діло стоїть так: або Біблейське товариство купить цілий переклад Старого Завіту, оскільки він докінчений і купить його тепер, або воно не купить його ніколи, бо переклад після Вас буде власністю національного інституту і лежатиме в архівах, бо-мусимо найперше про те дбати, щоб видати переклади Шекспірових³ творів та інші оригінальні твори. Для народу простого вистачить і Новий Завіт,⁴ а наше діло думати про те, щоб подати інтелігенції те, чого їй треба.

Після такого листу пише мені Мільярд, що передасть мою відповідь під обраду Лондонського комітету.

Любе письмо Ваше з дня 3-го червня я одержав і бачу, що українська Беатриче⁵ своїм ідеалізмом перевисає італіянську.

Рад я дуже, що Бог дає Вам силу і здоровля. А тепер дозволяю просити Вас: Будьте ласкаві, прийміть ті грошенята, що я післав, так широко, як я давав, та не відсилайте! Просимо обоє з жінкою і вітаємо, любенько кланяючись.

1 Директор книгарні Біблейського товариства у Відні.

2 Мова йде про П. О. Куліша (1819—1897).

3 Мовиться про переклади творів Шекспіра П. О. Кулішем, що вийшли друком у Львові в 1899—1902 рр. з передмовою І. Я. Франка, серед них: «Антоній», «Клеопатра», «Гамлет», «Король Лір», «Мажбет», «Ромео і Джульєтта», «Неприборкана гоструха», «Юлій Цезар» та інші.

4 Одна із частин визначної пам'ятки світової літератури — Біблії. Новий Завіт, сформований в ході виникнення і становлення християнства і писаний грецькою мовою.

5 Так називав І. Пулюй в листах до своїх знайомих Олександру Михайлівну Куліш, письменницю Ганну Барвінок (1828—1911).

A—4212

Прага, 15 грудня 1899

Лист № 4

Ласкава і дорога Пані!

Перед кількома днями висилаю Вам 8 фотографій вкупі з трьома рисунками Вашого покійника і я надіюсь, що Ви дістали посилку.

Видавнича Спілка¹ у Львові видрукувала «Макбет»², котрий явився на світ гарно оправленою книжечкою. Переклад славний! І Франко величає Куліша у передмові до «Макбета», як першого знатока української мови і сим заявленям противорічить. Тій власній критиці, після котрої Святе Письмо так переложене, що дяки його не розуміють!

І «Маруся Богуславка»³ надрукована вже ціла в «Літ/ературно/ Наук/овому/ Вістнику»,⁴ то, певно, що тепер пришлють Вам рукопись і 20 умовлених випечатків.

Ще дякую Вам, любенька, за «Воспоминания детства»,⁵ котрі давно дістав і з великою охотою читав.

Радію також, що Ви продали «Чорну Раду»⁶ і що вона друкуватиметься ілюстрована.

У мене велика і неустанна праця, тому ніколи й тепер кінчати «Незабудьки».⁷ Та вже якось я докінчу їх. Усі домом кланяються Вам любенько і щироприхильний Івані Пулюй.

Біблейське товариство надрукували переклад Псалмів, купивши переклад від Галичанина Слюсарчука, давнього знайомого. Тутешній репрезентант біблейського товариства розпитував у мене про переклад Вашого покійника. Я сказав, що не знаю, що з ним буде. Репрезентант жалкував, що Святе/ Письмо лежить недруковане і казав, що він рад би купити.

На се відповів я, нехай Біблейське Тов/ариство/ напише мені, що воно купить, тоді я напишу Вам, щоб Ви прислали рукописі.

Що ж мушу Вам сказати, що Левіцький⁸ даром перекладає апокрифи, котрих у британських виданнях нема, і котрих Бібл/ійське/ Тов/ариство/ не купить. Ще одна новина — Біблейське Товариство робить нове видання «Нового Завіту».

1 Повна назва «Укр.-руська видавнича Спілка» — видавниче товариство, засноване у Львові 1898 р. з нагоди 100-річчя виходу «Енеїди», І. Котляревського. Існувало до 1914 р.

2 Мова йде про переклад П. Кулішем твору Шекспіра «Макбет», що вийшов друком у Львові в 1900 р.

3 Назва твору П. О. Куліша.

4 Художньо-науковий і публіцистично-громадський щомісячний журнал, видавався у Львові (1898—1906) і Києві (1907—1914, 1917—1919).

5 Книга, видана Володимиром Івановичем Шенроком.

6 Назва твору П. О. Куліша.

7 Мова йде про спогади І. П. Пулюя про свого друга П. О. Куліша.

8 Іван Семенович Нечуй-Левицький (1838—1918) — український письменник, перекладач.

Прага 9-го марця 1900

Лист № 5

Ласкава і дорога Пані!

Вибачайте, будьте-ласкаві, що я так довго не відповідав на Ваші любі листи. Як я вже давніше писав, праця у мене така величезна, що і за здоровля страшно.

От се і причина, чому я відложив писання Незабудьків на час пізніший.

Докінчу, я поїду віддихати в Альпи.

Про Св'яте/ Письмо шкода й писати до Біблейського товариства, і біблейські британці торгачі не гірші від жидів, вони торгували в нас «Новий Завіт» від 1871—1886 року і пробували усяких способів, щоб нас притиснути.

До того ж і покійний/ Тарновський¹ та й другі люде наговорили репрезентантам біблейського/ товариства про переклад такої усячини, що товариство вкінці не знало, хто має право продавати, а тутешній репрезентант розказував навіть що п/ан/ Тарновський подарував Св'яте/ Письмо біблейському товариству. На мій лист з дня 13-го цвітня минушого року товариство і досі не відповіло, то й ніяково мені до його ще раз писати. Щиро кажучи, хоч переклад «Ст/арого/ Завіту» має для нас велику літературну вартість, то шкода було б тратити свої гроші, чиї б то вони й були на виданне, поки не видрукований переклад Шекспіра.² Бо, коли ми видрукуємо «Старий Завіт», то Біблійське товариство легко знайде перекладчика, котрий покористується нашим виданням. Воно видрукує свій переклад і буде його продавати, а наше лежатиме на складах, як колись лежав, гниючи, «Новий Завіт».

Для того раджу я видрукувати поки що одні Псальми. За друк заплачу я із скарбонки моїх дітей, а коли удасться продати наклад Біблейському товариству, то кошта за друк вернуться мені, а що буде більше, усе нехай буде на дальші Ваші видання.

Я надіюсь, що таким способом, конкуренцію для Псальмів, виданих Біблейським товариством, котрих переклад не дуже вдався і що Біблейське товариство, не тільки захоче купити видруковані псальми, але й увесь ще ненадрукований переклад Св'ятого/ Письма.

Колі сподобається Вам ся думка, то пишть до Київa, щоб зараз прислали до мене Псальми.

Пише до мене Маркс³ із Петербурга, довідавшись від Вас, що в мене остався лист Гоголя. Лист той, не самого Гоголя,⁴ а Марії Гоголь,⁵ післав я Марксові і просив, щоб після вжитку прислав його Вам. Ще ж роблю йому пропозицію, щоб він видав переклад Шекспіра. Усі мої кланяються Вам любенько і щироприхильний Ив/ан/ Пулюй.

Лободовському відписав я і післав 2 екземпляри Молитовника,⁶ Радію, що трилогія печатається. Я пробував в Галичині захопити, але Грушевський пише, що одна з п'єс трилогії була свого часу признана в Київському синадріоні яко неможлива з огляду на свою тенденцію.

1 Йдеться про Василя Васильовича Тарновського (молодшого) (1837—1899) — укр. мецената, колекціонера, громадського діяча.

2 Мова йде про переклад укр. мовою творів Уільяма Шекспіра (1564—1616).

3 О. Ф. Маркс (1838—1904) — видавець, засновник журналу «Нива».

4 Микола Васильович Гоголь (1809—1852) — відомий російський та український письменник.

5 Мова йде про Марію Іванівну Гоголь — матір М. В. Гоголя.

6 Йдеться про молитовник, який перекладав українською мовою І. П. Пулюй.

7 Михайло Сергійович Грушевський (1866—1934) — відомий історик, літературознавець, видавець, громадський діяч.

Прага 17-го мая 1900

Лист № 6

Ласкава і дорога Пані!

Спасибі за книжечки, видані благодирительним обществом¹ і я радію, що Ганна Барвінок² і в гору вміє працювати для добра свого народу. «Вірна пара»³ гарно написана, а про «Орися»⁴ нічого і казати, тільки рисунки графа Бальмена⁵ негарненькі. Пригадується мені, що колись я й сам хотів видавати «Орися» з тими рисунками, а покійний чоловік Ваш не хотів.

Буде ще для Вас цікавим, що «Орися», переложена німецькою мовою і надрукована ще мабуть у 80-х роках.

Ви бажаєте почути моє «правдиве слово» про «Молодичу боротьбу»,⁶ котру Ви записали аж надто вірно з уст народніх.

Моя думка така: як би книжочка була призначена для людей інтелігентних, то я не вичеркнув би з неї нічого, бо треба нам знати докладно, як люде навчають дітей своїх, добре чи погано. Інша річ, коли книжечка написана для простих людей і має навчити їх, як треба виховувати дітей. Для такої не годиться фабула і віра в чудеса, а чистісінька правда.

З огляду на ту ціль треба було вичеркнути дещо з того, що розкажує про себе жінка — моралізаторка.

Кожна проста людина, читаючи книжечку, мусить зрозуміти, що моралізуюча жінка правду каже, а «баба-сповитуха» не добре своїх дітей навчає. Але ж коли, читаюча людина недотепна, то вона може і подумати, що треба і все те робити, що робить моралізаторка: кликати виріжку, щоб вона «покупала недужу дитину і глечичок скинула», брати хлопця за чуприну, коли він прийшовши зі школи, скаже тільки: «Мамо, і той бив, і той пхнув, лаяв мене і вчитель». По моїй думці треба б нам сказати матері, що тут за що брати за чуприну. Так само вичеркнув би я на сторінці II-тій «Та по губах, так і пхнула на подушки, на піл». Хоч і «не болить від матері», але таки не годиться так писати.

А що вже та я пригода, що сталась чоловікові в москалях: «Як гукоту на вовків» «вздорова, ребята, по нужде великой». Вони вглянулись, поклонились мені і дали дорогу», то і такого не годиться писати в книжочці для науки.

Шкода, що Ви не розпитали в мене скорше про сю річ. Але ж думаю, що ті примітки здадуться для нової книжочки, і надіюсь, що Ви приймете моє щире слово не марікуючи на мене.

Усі мої кланяються любенько і щиро до Вас прихильний Ив/ан/ Пулюй.

- 1 Йдеться про «Благотворительное Общество издания общепольных и дешевых книг» в Петербурзі, яке виникло в 1898 році, головою якого був Данило Лукич Мордовець (1830—1905).
- 2 Літературний псевдонім Олександри Михайлівни Куліш-Білозерської (1828—1911) — укр. письменниці.
- 3 Назва оповідання письменниці Ганни Барвінок.
- 4 Назва оповідання О. О. Куліша.
- 5 Мова йде про Якова Петровича де Бальмена (1813—1845 РР-) — офіцера, українського художника-аматора.
- 6 Назва оповідання письменниці Ганни Барвінок.

A—4215

Прага 26 червня 1901 р.

Лист № 7

Високоповажаний Добродію!

Адвокат Мілярда чоловік вельми осторожний і жадає в контракті, щоб пані Куліш доказала документом, що вона є владителькою перекладу Святого/ Письма. Він думає, що після смерті пані Куліш дирекція музею Чернігівського могла б заперечити право власності і зробити контракт неважним. Про Вашу частину перекладу не може бути такого сумніву в голові адвоката, але Куліш передав, чи мав передати свій переклад до музею Тарновського, а той передав свій музей городу Чернігові, то може й справді могла б вийти колись така думка, що покіійний/ Куліш не тільки передав рукописі на сховок, але дарував право видання Тарновському, а той Чернігові. Та вже й ширили необачні патріоти на Україні і в Галичині таку нісенітницю, що Тарновський подарував переклад Святого/ Письма/ Британському Біблейському товариству в Лондоні, декотрі робили се вона f i da,1 а другі, таки дбаючи, що Біблейське товариство не купувало Святого Письма. Довідавшись про сю нісенітницю і ту хитрість від тутешнього репрезентанта Біблійного товариства я і писав в імені пані Куліш до Лондонського товариства, що всі поговорки про Святе Письмо, ширені посторонніми людьми — брехня.

Не хочу я зворушувати пані Куліш сім ділом, тому прошу Вас, Добродію, дайте мені чим скорше знати, хто передав Святе Письмо до музею Тарновського, Куліш за життя, чи його дружина Олександра Михайловна² після його смерті. Коли сам Куліш передав, то розпитайте, чи знайшовся після Тарновського лист, котрим передав Куліш свої рукописі на сховок. Коли є такий лист, то пришліть, рекомендуючи оригінал, зробивши поперед копію для себе. Як же, нема такого листу, то нехай би дирекція музею посвідчила, що вона дістала від Тарновського між іншими рукописями і недокінчений переклад Святого Письма, котрого право видання осталося однакж власністю вдови Олександри Михайлівни Куліш. Коли і по Вашій думці треба таки, порадитись з Олександрю Михайлівною, то пшліть до неї сей лист, і напишіть від себе, як і що, по Вашій думці, робити, щоб одержати такий документ.

Через кілька день їду в Альпи, а 10-го липня вертаю до Праги.

Моя адреса до 10-го липня: Pulij, **Mark Ausse overfressen Aemark** Osterreich, адресуйте по-німецьки. Лист Ваш одержав — спасибі.

Щиро прихильний Пулюй.

На сторінках цього листа рукою Івана Семеновича Нечуя-Левицького зустрівасмо запис:

Вис/окоповажана/ Александро Михайлівно!

Проти усієї цієї претензії й закиду Мілярдового адвоката — вам треба подати прошеніє в Черниговскую губернскую земскую Управу, щоб вона видала вам «удостовереніє» в том, что Вас[илий] Васильевич] Тарновский вместе с музеем передал в Черниговский музей и рукописи неоконченного перевода Библии на **украинский язык** только на сохранение, а не в полную собственность для изданий в печати в России или в Галиции в пользу Черниговского музея і что право издания дано покойным П. А. Кулішем — вам и никому больше. Це «удостовереніє» вишліть до 9 іюля нового стилю — себто, нашого до 27 іюня по адресу: **Osterreich Markt-Aussee Svertressen Steirmark**, а вже після 27 нашого іюня — шліть: Prag, Kleinseitnen Quai № 1. Од себе я напишу добродієві Пулюєві, як свідок, що я, як людина, дуже близька до Вас[илия] Васильовича] Тарновського знаю напевно, що небіжчик Тарновський не вважав на рукописі д[обродія] Куліша, як на подаровану власність, для печаті на свою користь, а ще мені казав, що дасть 3000 р[ублів] на видання, коли тільки Св[ятий] Синод дозволить друкувати Біблію в Росії.

Поважаючий Вас Іван Левицький³ 17-го іюня Київ.

1 вона fida — (лат.) добросовісно, щиросердно.

2 Письменниця Ганна Барвінок (1828—1911 рр.).

3 Мова йде про Івана Семеновича — Нечуя-Левицького (1838—1918) — українського письменника, перекладача.

Візитна картка І. Пулюя до О. М. Куліш.

Лист № 8

D[okto]r Johann Pulu] Professor an den deutschen technischen Hochschule.¹

Дорога Добродію! Мілярд не підписав контракту і приїде сюди до Авсе,² коли я покличу його, а буде се тоді, як я одержу від Вас «удостовереніє» Чернігівської Земської Управи, про котре я писав Вам. Моя теперішня адреса: Австрія. Aussee Oeerstreissen Heiermark.

Усі мої кланяються Вам любесенько і вітають, вкупі з ними щиро прихильний Ів. Пулюй. Авсе. 24 липня 1901 Prag.³

1 Доктор Іван Пулюй — професор Вищої технічної німецької школи (нім.).

2 Дача родини Пулюїв в Альпах.

3 Прага.

Авсе 10 серпня 1901

Лист № 9

Високоповажному Івану (Васильовичу) Левицькому
Біла-Церков Київська губ.

Сіверная гостиниця.

Діставше Ваше письмо 3-го дня 5-го липня, на котре зараз відповідати не було в мене часу за всякою пильною роботою, посилаю Вам, високоповажний Добродію, відпис мого листу до д[обродія] Грінченка,¹ з котрого побачите як я дивлюсь на справу рукописі Св[ятого] Письма С[тарого] З[авіту] — Ми, русини-українці славили себе по Європі тим, що нам ніщо не приходиться так тяжко робити, як те, що тільки від нас самих залежить.

От би Вам на доказ тільки один факт, що українська інтелігенція і досі цвенькає за батьком Шевченком, що «у своїй хаті своя воля», а тепер українські інтелігентні люде ще спляють і таке літературне діло, котрого не може досягнути цензура московська.

Ви, Добродію, просили д[обродія] Грінченка напитати в Чернігові і посадити до роботи «хоч би й 70 птоломеїв-толковників та до їх додати ще пять або й десять», а я кажу Вам, що не буде з того козла молока і що шкода тратити гроші для 75 чи 80 «птолимеївих толковальників» за потрібну роботу, тим більше, що я раджу пані Куліш свої обернути гроші за св[яте] Письмо на стипендію імені Куліша.²

В моїх руках копія першої кн[и]ги/ Моисея, зроблена рукою д[обродійки]/ Куліш і прочитана вкупі з оригіналом д[обродієм]/ Грінченком. Але ця копія ще зовсім не готова до друку, бо правопись там буває всіляка, а іноді й чудна та й такі помилки стрічаються, як «Чере- ж», замість «Рече ж» або ж «из помпоу» замість «зо мною» і т. д.

Щоб докінчити діло, мусів я таки взяти на себе редакцію Св[ятого] П[исьма], не очікуючи за се від Біблейського товариства жодної для себе платні, і прийматися мені робити чорну роботу та виправляти рукописі, чи переглянуть їх в Чернігові чи ні.

Ще даю Вам, Добродію, знати, що на моє запрошення приїхав директор Міллярд до Авсе, та Йо 1-шого серпня ми підписали контракт за св[яте] Письмо, згодившись перед нотарем на умову, що сума 5000 гульденів буде зараз виплачена на мої руки

як тільки буде передана Біблійському товариству ціпа рукопису Св[ятого] Письма. Тому прошу і Вас, Добродію, доложити свого старання, щоб рукописі — оригінал і копія — були, чим скорше вислані під адресою моєю до «Aussee Overtressen Авешрія».

Подайте, будьте-ласкаві заявленіє від себе і від добродійки Кулешеві, порозумівшись з нею до председателя Черн[ігівського] Зем[ської] Упр[ави] Уманця і напишіть, що д[обродійка] Куліш передала рукописі св[ятого] Письма Тарновському тільки «на сховок», але поки не знайдуться гроші на його видання, та що ні покійний Тарновський, ні його душеприказчик, не мали права дарувати рукописі Чернігівському Земству, не спитавшись д[обродійки] Кулешеві. Будемо ждати і до «святого голубчика» на земські збори і на оригінал, коли вже така вдача Черниговського земства, а поки що напишіть, будьте ласкаві, кому треба, нехай пошлють де мене **копію**, яка вона є.

Що до додатків до перекладу св[ятого] Письма, то вони не будуть друковані, бо сього Бібл[іейне] товариство після своїх станов не може зробити. Пішліть, будьте ласкаві, сей лист і пані Кулешеві.

Щироприхильний Пуллой.

- 1 Борис Дмитрович Грінченко (1863—1910) — український письменник, мовознавець, видавець, громадський діяч.
- 2 Мова йде про намір О. М. Куліш, встановити серед учнівської або студентської молоді стипендію ім. Куліша, таким чином, вшанувати пам'ять П. О. Куліша (1819—1897 р.р.).
- 3 Йдеться про голову Чернігівського губернського Земства Федора Михайловича, Уманця, краєзнавця, літературознавця.

КОПІЯ

A—4217

Всє 29-го липня 1901

Високоповажаному Б. Д. Грінченкові в Чернігові.

Високоповажаний Добродію!

В моїх руках Ваше ж письмо з дня 29.VI. і копія першої книги Мойсея, зроблена пані Кулішевої. Сю посилку одержав я, прихавши до Праги 7-го липня та за великою працею не спромігся зараз відповісти і прошу вибачити, що відповідь моя трохи спізнилась.

Із листу бачу я, що Вам, високоповажаний Добродію, гірко було читати мої докори добродійки Кулішевої. Не менше гірко було й мені писати їх і тепер читати Вашу відповідь, що за Ваше жито, та ще Вас же бито. І гірко, і жаль Вас, та й себе самого, що мушу тратити дорогий час на такі переспіви. Після Вашого листу я зовсім не сумніваюсь, що мої докори не можуть тикатись Вас, коли Ви не маєте права взяти без дозволу, ані клатки з музею Черниговського, але мої докори такі мусять тикатись того, або тих людей, котрі можуть дати і не дають дозволу, щоб рукописі-оригінали були вислані бодай добродієві Левицькому¹ до Київa, коли не мені за границю, щоб порівняти з ними копії.

Ви пишете, Добродію, що Тарновський віддав земству музей, з такою умовою, щоб нічого й ніколи з його не вивозено з Чернигова, та що се було надруковано в офіціальних земських виданнях кілька разів, що кожен може й прочитати.

Не ходить ту, Добродію, о музей Тарновського, бо тільки його міг покійний «дарувати земству, а о рукописі Куліша, передані «на сховок» до музея Тарновського, і після всього, що я знаю, не Тарновський, котрий в останні роки життя свого був не при добрій пам'яті і духовій силі, а Київські земляки і душеприказчик Тарновського робили з тими рукописями і роблять, що їм хочеться. Не було для них «умови» Тарновського, як вони віддавали право видання перекладів Шекспіра без дозволу добродійки Кулішевої «Видавничій Спілці» у Львові, а тепер, як писала мені добродійка Кулішева, ніхто в Києві й не знає, де ділись якісь рукописі, оригінали перекладів Шекспіра. Що Тарновський не поставив такої умови для рукописей Кулішевих, виходить ще й з того, що після смерті Тарновського дочка його писала до добродійки Кулішевої, щоб вона взяла усі рукописі назад до себе. Добродійка Кулішева нарікала дуже в листах до мене на тую «неделікатність» дочки Тарновського і не взяла рукописей назад, хоч я радив, не тільки сеї зробити, але ще й подякувати що віддають рукописі. Після всього того, та ще й дечого іншого, про що не хочу писати, не могу повірити, що Тарновський мав би поставити умову після котрої і пані Кулішеві не вільно було б взяти рукописей оригіналів з Чернигова і віддати їх до рук панна Левицького, або моїх, коли Британське Бібл[іейне] тов[ариство] хоче не тільки видрукувати, але й купити Св[яте] Письмо.

Певно, що і Ви, Добродію, знаєте, що добродійка Кулішева сама передала рукописі Св[ятого] Письма Тарновському «на сховок», і коли передавитель Черн[ігівського] земства не дозволяють другим людям брати тих рукописей з музею, то се річ для кожного зрозуміла. Коли ж вони не дозволяють самій пані Кулішеві вислати рукописі там, де їх більше треба, як в Чернигові, то се вже річ зовсім незрозуміла, але й така, про котру мені соромно розказувати репрезентантам Біблійного Товариства. Подумайте тільки, Добродію, що зробив би воскресший Куліш, побачивши те, що Ваші земляки роблять з його дружиною і з його рукописями. Ваші земляки спи-

няють діло з Бібл[ійним] товариством і їм, мабуть, байдуже, як згорить той Черниговський музей, а з ним рукописі, а український нарід, на дивовижу усім народам, чекатиме ще яку сотню років на переклад Св[ятого] Письма старого Завіту.

Мені, Добродію, противно і думати, не тільки писати про такі речі, та ще — українським патріотам.

Що до присланої копії першої книги Мойсея, то вона хоч і прочитана вкупі з оригіналом, ще зовсім не годиться до друку, бо є такі помилки, як: «Чере ж», замість «Рече ж», або «Ляж из поленою», замість «Ляж зо мною» і т. д.

Навіть у самому присвяті: «Ненці мойї святесенькій» треба доконче замість святесенькій, поставити «любесенькій», бо для християнина ніхто не святий як тільки Бог.

З того можете Ви, Добродію, побачити, що порівнювати копії в Чернігові ні на що не придасться і спинить тільки діло на яких 2—3 років. Тому прошу Вас, Добродію, доложити і свого старання, щоб оригінал і копія були вислані просто до мене. Менше буде праці для Вас і для мене. Моя адреса: Oesterreich, Steiermark, Ausse Overtressen.

З великою шанобою до Вас проф[есор] Пуллой.

Прошу сей лист післати і пані Кулішеві, щоб вона знала, що робиться. На звороті лист І. С. Нечуя-Левицького до Б. Д. Грінченка та приписка до О. М. Куліш.

A 4217

Лист Нечуя-Левицького до Б. Грінченка.

Високоповажаний Борисе Дмитровичу!

Прочитавши ці листи д/обродія/ Пулля, я бачу, що він і д/обродійка/ Кулішева мають право так говорити. Ні д/обродійка/ Кулішева, ні я, віддаючи рукописи перекладу Біблії не мали на думці дарувати небіжчиківі Тарновському навіки-вічні, щоб він робив з ними, що йому на думку спаде: і д/обродійка/ Кулішева і я дали рукописи тільки «до схованки» в музей Тарновського, як в безпечне місце. Як би цей випадок з продажом перекладу Біблії Британському Біблійному Товариству був трапився за життя Тарновського, то і я, і д/обродійка/ Кулішева забрали оригінали перекладів і само-по-собі, що не стричався б і видав би їх. Коли це Земські українці не згоджуються видати первописі, то певно вона не знає на ті заміри були при даванні первописів в музей В. Тарновського.

Я й їх, давав, щоб вони тільки були вспрату, та ще й безпечне.

Буду писати опрічним листом до д/обродійки/ Кулішевої, щоб вона подала «заявлення» в Чернігівську/ Земську/ Управу і просила видати їй первописи. Я так само подам од себе таке ж «Заявлення», бо справа задлягається на довгий час. Треба користуватись випадком. А справляльників, не тільки 70, але хоч би і двох-трьох, ми не дістанемо, бо і на такий випадковий часовий заробіток навряд чи хто пристане і поїде в Чернігов.

Будьте- ласкаві, поклопочіться цією справою і виясність цю справу в Чернігові, кому треба, щоб не ставили претички для видання перекладу Біблії.

Прощайте! Бувайте здорові! З щирим поважанням зістаюсь. Левицький. м. Біла-Церква (до 15 серпня це мій адрес).

Високоповажана Олександро Михайлівна!

Ці Пулюєві листи я оце був одіслав в Чернігів д/обродієві/ Грінченкові, а він, замість того, щоб послати їх вам, вернув їх навішось мені в Білу-Церкву з додачею свого листа. Земству можна б було видати первописи, але воно держиться букви духівниці В. Тарновського і, певно, — не видасть. Доведеться посилати тільки копії. Коли я обертавсь до д/обродія/ Грінченка в справі Біблії, то через те, що не мав до кого звернутись, окрім Грінченка та Шрага.¹ До 15-го серпня мій адрес на Білу Церкву, а потім вернусь в Київ.

З щирим поважанням зістаюсь — Іван Левицький.

1901 (рік) 9 серпня.

Біла-Церква.

1 Мова йде про Іллю Людвиговича Шрага (1847—1919) адвоката, депутата 1-ої Державної Думи, громадського діяча.

A—4218

Прага 23-го маяч 1902

Лист № 10

Ласкава і дорога Добродійко!

Ви писали до мене кілька разів, щоб нічого не зміняти в перекладі Святого Письма і тому думав я завсігда, що рукопись, бодай до самого перекладу і його вірності, готова до друку. Передаючи копію Біблійному товариству, я справді заглянув до неї в кількох місцях і здавалось мені, що переклад досить вірний. Тепер же придивився я добре до перекладу та й на великий жаль бачу, що він ще не готовий, щоб друкувати його таким, яким він є. Поминувши те, що, в рукописі майже на кожній третій стороні дещо важного пропущено, іноді бракують цілі уступи, котрих треба

перекладати, бачу я, що переклад ще й не зовсім вірний. Часто знаходжу там і таке, не зрозумію, не заглянувши до якого чужого перекладу. Місцями переклад таки зовсім невірний.

Щоб Ви зрозуміли, про що ходить річ, подаю Вам бодай кілька місць з 4-ої книги Мойсея, гол. 4. 15: Стоїть там так: «Се вагота про Кейатенків у громадянському наметі Догляд же Елеазарів. Агаропенка, жреця олія, про світильника та кадильні пахощі і дари — приноси повсякчасні і помазальня-мастильня олій: «та наглядатиме і над усім виталищем «і що єсть у святилищі й посуді — знярядьді їй». Так переложено, а треба б сказати: «Се ті речі із громадянського намету, що їх синове Кегата нести мають». Елеазар же син Арона священника матиме догляд над олією для світильника, «та над кадильними пахощами, та над «повсякчасного жертвою хлібною, та над «миром і матиме догляд над цілою «храминою і над усім, що є в ній, над святиною, як і над посудиною їй».

В одному вірші той ж самої голови переложено: «І коли **вмре мрець (!)** при йому», а треба переложити: «І коли хто несподівано вмре при йому».

У вірші 27-ому переложено: «За порядкуванням Агароновим ж синами його буде все», «послугуваньке Кгерсопове в усякій ваготі їх і в усякій послузі їх» і вказуватиме їм до послуги всяку ваготу їх». Се треба так розуміти: «По приказам». «Арона і синів його буде вся послуга синів «Гердоніїв чи нестимуть тягарі, чи» «робитимуть яку роботу свою, і поручите їм берегти усе, що нестимуть». Оттаких місць багацько. Деякі помилки треба записати і на рахунок переписчиків як-от: зараз у голові I, вірш 7, першої книги Мойсея. Було там: «І розлучив Бог воду, що була **потім твердою**», «із водою, що була понад твердою», а мусить бути: «і розлучив Бог воду, що була **під твердою**», «із водою, що була понад твердою».

Не гарно якось виходить, що Бог, наче який дяк, все по церковному закидає: «аз, словеса, глаголи мої», та й в других місцях читаю «глави, возлияньне, жрец».

Видрукувати переклад таким, яким він є, се річ для мене неможлива, бо се значить свідомо довести Біблійне товариство до великої втрати, за котру воно мало б право влітнутись у Вас і в мене. А коштуватиме видання до яких 10.000 гульденів.

В контракті поставило Біблійне тов[ариство] умову, що переклад має бути вірним і до друку готовий, а якби опісля показалося, що дечого зовсім не переложено, або що переклад тільки невірний в дечому, то все те має д[обродій] Левицький зробити безплатно.

Сю умову прийняв я свого часу, бо не думав, що переклад був такий, який він є. Та годі від Левицького жадати, щоб він зробив сю велику працю даром, поминувши те, що посилаючи рукопись частинами до Києва, треба б спинити на якийсь час друкування Святого Письма.

Написав я про се діло до директора Морісона, та не сказав йому ще всього. З початком червня приїде він до Праги, і будемо радитись, що робити. Поки що роблю я редакцію, щоб не спиняти друку. Зложено досі 3½ аркушів, а первий вже друкується. Редакційна робота йде помало, хоч я увесь мій вільний час, вдень і ввечорами, часто до пізньої ночі, віддаю на сю роботу. Треба читати рукопись, **стрічка за стрічкою і порівнювати з двома, трьома перекладами**, а потім поправляти або і нанаво перекладати. Мучительна праця! тай предовга вона буде, бо треба буде може півтора року посидіти за нею. Жінка благає мене, щоб я не забував на здоровля своє і на дітей, та, хоча я бачу, що роблю кривд у їм, то не знаю, як зарадити ділу.

Із перекладу бачу я, що покійний друг перекладав як попало на думку, відкладаючи редакцію на пізніший час, як докінчить цілий переклад. Іноді мусів він бути: навіть дуже утомлений, се видно по деяких місцях, де він, можна б сказати, механічно перекладав.

Так переложено, наприклад в голові 8 вірша 11. «І похитували Агарон Левій похитуваньнім перед Господом од синів Исрай».

«элеви, щоб їм було можна служити».

«службу Господеві», що треба б так переложувати:

«Арон же посвятит перед Господом»

«Левітів від синів Ізрайлевих, щоб»

«служили службу Господеві».

Річ, певна, що як би не смерть була не заскочила дорогого робітника України, то він, докінчивши переклад, взяв бись був за його редакцію, і вийшов би він зовсім не таким, яким він тепер є.

Переклад той є те саме, що на полотні недокінчена робота майстерного пензля. Зробив би той кривду Кулішеві, хто хотів би поставити йому ціну як передкладчикові, судячи по недокінченій роботі. Се нехай буде сказано про всіх тих критиків і критикантів, що заглядатимуть колись до оригіналів в Черниговському музеї. Посилаю Вам первий і другий аркуш Св[ятого] Письма. Зовсім вони виправлені і записав я вже, я щоб друкували. Як видрукують, то пришлю ще два екземпляри, з котрих одного пішліть, будьте ласкаві, добродієві Грінченкові.

Біографію Куліша, написану Шенроком,¹ одержав я і дякую сердешно, шкода тільки, що ніколи читати її.

Син² мій до здоровий і розумненька дитина. Хоч тільки одноліток, а де той розум в нього береться. Ще не фотографували його, то се, то те перебивало.

Як буде фотографія, зараз Вам вишлю її.

В Альпі³ ідемо коло 25-го червня знов до Авсе.

Від Павлика⁴ не маю жодної вістки. Пишіть, будьте ласкаві, до Маковея,⁵ нехай, він поговорить, з ким треба в товаристві Шевченка⁶ про видання всіх творів Куліша,⁷ нехай напише докладно про умову і пришле Вам, або мені, формат творів Федьковича.⁷

Усі мої кланяються Вам любенько і щиро прихильний Пулюй.

1 Шенрок Володимир Іванович (1853—1910) — російський історик літератури, автор праці «П. А. Куліш (Биографический очерк)», що друкувалась в «Киевской Старине», 1901, № 2—10.

2 Йдеться про сина подружжя Пулюїв, якого назвали на честь хрещеної матері Олександром.

3 Мова йде про поїздку на дачу в Авсе, що знаходиться в Альпах.

4 Говориться про Павлика Михайла Івановича (1853—1915) — українського письменника, публіциста і громадського діяча.

5 Наукове Товариство ім. Шевченка у Львові (НТШ), створене 1892 р. групою українських культурних діячів. Тривалий час очолювали т-во О. Барвінський, М. Грушевський, І. Франко та інші.

6 Мова йде про Осипа Степановича Маковея (1867—1825) — українського письменника, критика, громадського діяча.

7 Йдеться про Юрія Адальбертовича Федьковича (1834—1888) — українського письменника, громадського діяча.

A—4219

Прага 30 грудня 1903

Лист № 11

Дорога Добродійко!

Радію душею, що можу подати Вам добру, а довго бажану вістку Св'яте/ Письмо Старого Завіту надруковане! Позавчора прислано мені з Берліна сорок екземплярів опракування, для Вас і для Левицького.

Надіюсь, що за недовгий час і Новий Завіт буде передрукований у такому ж форматі, як і Старий Завіт та що ціле Св'яте/ Письмо вийде в одну книгу оправане. Британське Біблійне Товариство хотіло, мабуть, додержати контракт, бодай, що до Старого Завіту, тому й не ждало, аж видрукують і Новий Завіт.

Знаючи, певно, що московська цензура не допустить в Росію ні одного екземпляра Св'ятого/ Письма для осіб приватних, мусів я братись на способи, щоб хоч до Вас дійшов один екземпляр.

Вислав я до Оржиці¹ скриньку з тістечками. Скринька має подвійне дно, котре єсть храминою для Св'ятого/ Письма. Сором великий для Святої Росії, що в XX-тому столітті мусіли люди тайкома, як злодії, переправляти слово Боже через границю!... Плюгаво й думати про такі безглузді, нелюдські, безсоромні і варварські державні порядки та святої Росії. Щоб зробити кінець такому безладду, соромному для Росії і для України, попробую я знов післати просьбу в отділенне по ділам печати, щоб пустили Св'яте/ Письмо на Україну. Попробуйте і Ви, Добродійко, подати в тій справі прошенне до Цареві. Я не сумніваюсь, що у Цареві буде і розуміння великого діла і добра воля, чи буде й сила допомоги нам, побачимо, коли Ви спробуєте.

В мене ще на думці післати Св'яте/ Письмо Петербурзькій Академії Наук і бібліотекам університетським в Росії.

Тепер же ще одно діло. Просить мене д/обродій/ Сергій Ефремов² (Кієв, Гоголевская ул/ица/ 27), щоб подати йому відомості про Новий Завіт, коли ми почали перекладали, з яких джерел і т/ак/ д/али/.

Се потрібно д/обродію/ Житецькому³ для наукових цілей. Про все те, написано в Незабудьках, котрих копію Ви маєте. Не мавши часу, щоб все те, переписувати, прошу Вас, добродійко, післати д/обродієві/ Ефремові ту частину копії, в котрій мова про св'яте/ Письмо.

Тепер же усі домом бажаємо Вам ще веселих свят, доброго здоров'я і щастя, з Новим Роком.

Щиро прихильний Пулюй.

В св'ятому/ Письмі знайдете на окремій карточці і присвяту, в котрій коректор самовільно зробив недоречно поправку «із мови староруської» замість «на мову староруську». Проситиму директора Морісона, щоб велів ще раз видрукувати присвяту⁴ так, як стоїть на карточці, котру Вам посилав.

Александр⁵ вже співає і декламує! Трохи нездужає, простудився, та, мабуть, скінчиться простуда з нежитом.

1 до Оржиці — недалеко від Оржиці в селі Зарозі, на Полтавщині, у родині сестри Надії Михайлівни Забіло після смерті чоловіка холодною пору року перебувала Олександр Михайлівна Куліш, письменниця Ганна Барвінок.

- 2 Сергій Ефремов — мова йде про Сергія Олександровича Ефремова (1871—1937) — письменника, літературознавця, громадського діяча, видавця, академіка.
- 3 д. Житецькому — йдеться про Павла Гнатовича Житецького (1837—1911) — українського філолога, педагога і громадського діяча.
- 5 Син подружжя Пулюїв, хрещеник О. М. Куліш.
- 4 Мова йде про посвяту П. О. Куліша, яку він зробив на Біблії, на честь матері і дружини.

A—4220

Прага 15-го Січня 1904

Лист № 12

Дорога Добродійко!

Радію, що Ви одержали посилку з св'ятим/ Письмом, мене мучила думка, що сконфіскують його.

Коли ж Ви не раді б післати копію «Незабудьків» д/обродіє/ві Ефремові, то й не посилайте, тільки ж я думаю, що не все видрукують в «Київській Старині»,¹ бо цензура не дозволить.

Тай нема за що нарікати, бодай на Е/фремо/ва, що він пише про покійного Куліша.*

Він вже хоче писати, а ми не даємо того, що треба йому знати.

Посилаю Вам в скринці трубку, котра може у помочі стане Вашому слухові. Як же трубка нічого не помогало, то верніть її, після умови можна вернути її Купцеві.

Чи радились Ви лікаря, доброго спеціаліста? Як ні, порадьтесь і напишіть, що він скаже.

Подайте мені, будьте ласкаві, адресу Івана Івановича Білозерського.²

Хотів би післати йому Св'яте/ Письмо, та не знаю куди.

Александра³ ще не фотографували. Як буде готова фотографія, пришлю, а поки що усі домом поздоровляємо Вас з Новим роком.

Новий Завіт друкують та незабаром вийде ціла Біблія і коштуватиме 3 /корон/и. Досі післав я св'яте/ Письмо Науковому тов/ариству/ ім. Шевченка і тов/ариству/ Прогресу⁴ у Львові, Академії Наук в Петербурзі, колеґії професорів Київського і Харківського Університета і Ягівові, професорові Віденського Університета.

Прошу передати мій поклін Вашій «шановній сестрі і» निकолочкам, котрі і досі остались в пам'яті. Граша за трубку слухову не посилайте, бо осталося в мене ще трохи гроша Вашого.

* рукою О. М. Куліш запис:

«Я не про те нарікаю, а про те що уже Куліш в 50-ти і 60-ти роках уже зробив і кров'ю з-під серця писав для своєї України - приписується шановному Франкові, що се він поробив і будив Галичан в 40-х роках... Се ж невірний факт. Сам Франко одречеться од сього ореола».

1 Щомісячний історико-етнографічний і белетристичний журнал, що виходив російською мовою в Києві з 1892 до 1906 р.р.

2 Родич письменниці Ганни Барвінок.

3 Мова йде про старшого сина подружжя Пулюїв.

4 Культурно-освітнє товариство, створене у Львові 1868 р. народовцями.

A—4221

Прага 18/4 1904

Лист № 13

Дорога Добродійко!

Копію Вашого прошення до цариці одержав я і дякую Вам. По моїй думці, було б добре видрукувати його, щоб совіт знав, кого український нарід благодати мусить, щоб дозволено в Росії слово Боже на рідній мові.

Я не сумніваюсь, що цариця, як і кожна благородна душа, рада б допомогти нам у великому ділі, з якого буде добро і нашому народові і самій Росії, але ж се справа — Победоносцева!¹

Тому, думаю я, треба поставити її перед форум цивілізованого світа, тоді може і він опам'ятається, який се сором для Росії держати нарід у темряві.

Щиро прихильний Пулюй.

1 Мова йде про Костянтина Петровича Победоносцева (1827—1907) — державного діяча царської Росії, з 1880 по 1905 р. — оберпрокурора Синоду, одного з натхненників реакції.

Лист № 14

Високоповажана Добродійко!

Посилаю Вам переклад мого німецького меморіалу, висланого ще 12 лютого до тайного совітника Кобека, президента спеціальної комісії, що має переглянути цензурні закони.

Зробіть, будьте ласкаві, копії і пішліть до Київа і Харкова.

Того самого часу післав я до Кобека ще два екземпляри¹ Псалмів і спробував, чи не випрошу через нього у царя дозволу для розширення Псалмів між раненими вояками-українцями. Як дозволять, то я обіцяв подарувати на тую ціль 2000 екземплярів.

Радію, що Ви одержали Псалми. Перекладу Псалмів Вашої дружини, не міг я свого часу і від Барвінського дістати. При нагоді проситиму Барвінського і других, щоб роздобути для Вас хоч один екземпляр.

Павлик² нездужав і чимало в нього журби, і недостатки і мати тяжко не здужає. Ваш щироприхильний Пулюй.

- 1 Йдеться про Олександра Григоровича Барвінського (1847—1926) — українського громадського діяча, видавця, одного з провідних «народовців», філолога, педагога.
- 2 Михайло Іванович Павлик (1853—1915) — український письменник, публіцист, громадський діяч.

A—4223

Прага 24 цвітня 1905

Лист № 15

Високоповажана Добродійко!

Сповняючи Вашу волю, післав я 21-го с/ього/ м/ісяця/ Св/яте/ Письмо Ст/арого/ і Нов/ого/ Завіту князю Шаховському¹ в Москві і Николаю Федоровському² в Петербурзі.

Вертаю Вам, дякуючи лист д/обродія/ Кочубея.³ В книжечці буде і його ім'я згадане. Хтів я прислати мою книжочку, як крашанку на Великдень, та не успіє друкарня, пришлю пізніше, а поки що сердешне Христос воскрес від всіх нас!

Чи читали Ви, добродійко, те, що Франко написував у передмові до перекладу Шекспіра «Міра за міру?». Прочитайте — будьте ласкаві, і напишіть мені, чи правда, що Вашій дружині дано тоді 6000 р/ублів/ на літературні праці.

Крім того, хотів би я знати, чи дали Ви свого часу «Видавничій Спілці» право на видання перекладів Шекспіра? А як дали право, то яка була умова?

В мойй книжочці буде й критика на критику Франка, хоч і не вся. Всі мої кланяються Вам і щироприхильний Ваш Пулюй.

- 1 Йдеться про князя Миколу Володимировича Шаховського — начальника Головного Управління в справах друку, великого прихильника подружжя Кулішів.
- 2 Микола Федорович Федоровський — лікар-гомеопат, громадський діяч, земляк О. М. Куліш. У фондах Чернігівського музею-заповідника М. М. Коцюбинського зберігаються листи М. Ф. Федоровського до письменниці Ганни Барвінок.
- 3 Мова йде про Михайла Миколайовича Кочубея (1863—?) — Статського радника, Предводителя Борзнянського повітового Дворянства.
М. М. Кочубей—хрещений батько сина Пулюїв, якого назвали на честь хрещного — Михайлом.

A—4224

Прага, 19-го листопада 1905

Лист № 16

Високоповажана Добродійко!

З Вашого листу догадуюсь, що Ви одержали 20 екземплярів книжечки «Нові і перемінні звізди»,¹ вислані 20-го жовтня. Довго вони якимись манівцями блукали! Та ще й догадуюсь, що лист мій, писаний до Вас 23-го жовтня, не дійшов, і, мабуть, вже й пропав.

Тому подаю Вам копію того листу. Я писав: «Дивно мені, що і досі нема та й нема вістки від добродія Кочубея. Навіть не знаю, чи дістав він всі книжечки, що їх післав йому в літі. Хотів би передо всім знати, чи дістав він мій лист, висланий до нього на Ваші руки, та яка в нього думка про атентат, зроблений на нього. Ми вернули до Праги аж 14-го жовтня, скорше не могли покинути Ауссе, бо моя дружина зломилла ногу ще тоді, як була думка їхати на Україну. Склалось те нещасте 30-го серпня коло хати на муравнику. Дружина держала Павлуса² на руках, розмовляючи з властителькою дому. Погуторивши, відходить жінка, а моя дружина хоче йти в протинний бік. Але Павлусь ще рад би дальше барашкувати, кидається на руках до жінки, моя дружина тратить рівновагу і тільки, вдаривши ногою об землю, ще й не впавши

ломить праву ногу. Багацько вона переболіла, а тепер тільки що пробує ставитись на ноги. Мабуть, потриває ще 1—2 місяці, поки буде могла ходити.

На Україні господарюють московські ліберали — osvoboжденці, польські революціонери і — жиди.

Українці десятки років, або ляляли один другого, або робили революцію язиками, а як прийшло до революції, то поховались, як миші по норах. Ледве здобулись там і сям на слабенські меморіали.

Аж недавно читав я про «Українське віче» і то де — в Петербурзі!

На тім, мабуть, і скічиться, а поки що добиваються свого права на Україні поляки, москалі і жиди!

Не хотіли знати і ще й тепер не знають земляки наші, що не одна революція і царські маніфести та писані закони ломлять людську неволю.

До сього, конечно, потрібна освіта і культурна праця.

В мойому листі згадував я ще, що вислано Вам найперше 2 екземпляри книжочки. «Нові і перемінні звізди», потім 5 екземплярів, через якийсь час пізніше **десять**, а 20-го жовтня двадцять екземплярів тої **книжочки**. Скільки Ви одержали, чи всі, не знаю. Вирізьку із «Київської Старини» одержав.

Що ж мені казати на таку писанину без всяких доказів.

Науменко³ — старий міх, тому й не годиться він для нового вина! В мене, як завсідги, багацько праці, а мало часу і — здоровля.

Усі домом кланяються Вам любенько і щироприхильний Пулюю.

Прошу передати мій поклін і цілій Вашій родині.

Посилаю ще 30 екземплярів книжочки «Н[ові] і П[еремінні] Зв[ізди]».

- 1 «Нові і перемінні звізди» — згадується книга І. Пулюя, що вийшла друком у Відні 1905 р.
- 2 Павлусь — мова йде про середнього сина подружжя Пулюїв, якого назвали на честь батька І. П. Пулюя.
- 3 Науменко — мовиться про Науменка Володимира Павловича (1852—1919) — українського громадського діяча, редактора журналу «Киевская старина».

A—4225

Прага 9-го червня 1906 р.

Лист № 17

Високоповажана і дорога Добродійко!

Сердечно поздоровляю Вас в музеї ім/ені/ Кочубея, давній домівці Куліша. Радію, що тепер житимете у своїй домівці, бо дома красше жити, як між людьми, хоч би вони були до нас дуже прихильні і близькі до нашого серця. Вся обстановка пригадуватиме Вам щасливі і гіркі хвили минувшого життя з дружиною — анахоретом, що щиро трудився для освіти України. Бажаю, щоб здоровля ще довго Вам служило, та щоб добра доля судила Вам побачити воскресення України.

Д[обродій] Кочубей прислав карточку з Риму. Писав, що приїде до Праги, коло 15-го мая, та що оповістити телеграмою день свого приїзду.

Згадував також, що думає звідати кілька городів в Італії, щоб розігнати свою «тугу», але не подав адреси, куди до нього писати. Ми дожидали його приїзду та й досі не дождались. Незабаром будем вибиратись до Авсе в Альпи. Вчора дістав я Ваш лист до добродія Кочубея, та не знаю, куди його посилати, то поки що задержу аж до приїзду Кочубея.

Ви питались в одному листі чи нема в мене рукописі Чайльд-Горальда, така рукопись ніколи не була в мене. Свого часу писали Ви, що передали всі рукописі Тарновському. Після його смерті перешли одні рукописі до Черниговського музею, а другі передав хтось «Видавничій Спілці» у Львові, т[о]є[сть] Франкові, Грушевському і Гнатюкові.¹ Хто се зробив і досі не знаю, хоч про се і Вас питав.

Недавно читав я, що в «Світі»,² що виходить у Львові, що «Видавничя Спілка» видрукувала «Чайльд-Горальда»,³ а Франко написав в передмові купку нового сміття, себто «критіку» Куліша,

Він порівнює Куліша з Байроном⁴ і каже, що опозиція Куліша була інша як Байрона, бо не коринилась в основних хибих життя. Куліш — делітант!

Він враз хитається між Сциллою і Харибдою, шукає союзів і протекції там, де їх зовсім не треба було шукати, а Байрон, — каже, — кидав на вагу раз по разу свою репутацію, свій домашній спокій, своє здоровля, свій маєток.

Так критикує Куліша Франко, великий руський патріот «з псячого обов'язку!».

«Видавничя Спілка» видрукувала «Чайльд-Горальда», мабуть, без Вашого дозволу і без Вашої відомості.

З нагоди видання перекладів Шекспіра писав до мене Гнатюк, що Видавничя Спілка «не має з Вами жадного діла». Писав він се, як відповідь після того, як я докоряв Видавничу Спілку за невдячність проти Вас. Коли «Рабівська Спілка» і тепер «не має жадного діла» з Вами, то раджу Вам запротестувати проти того безсоромного поступку спілки і заявити прилюдно, що тая компанія нарушила не перший раз право Вашої власності і видрукувала «Чайльд-Горальда» без Вашого дозволу і без Вашої відомості.

Таку Вашу заяву можна б помістити в «Ділі» і в «Світі». Нехай рабівничя Спілка заробляє на дивіденду для своїх акціонерів творами Франка і його компанії, а не

Кулішеваими творами Шекспіра і Байрона.

Всі домом кланяютьсяч Вам любенько. Олександр і Павлусь, велика наша надія, любі і моторні діти.

Щиро прихильний Пуллой.

Олександра Михайлівна Куліш в Кинашивці, Черни,[говскої] губ[ернії].

- 1 Мова йде про Володимира Михайловича Гнатюка (1871—1926) — українського етнографа, фольклориста, видавця, громадського діяча.
- 2 Літературно-науковий і політичний журнал, що виходив у Львові (1890—1892) за редакцією М. Павлика та І. Франка і в Коломиї (1893—1895) за редакцією М. Павлика.
- 3 Назва твору Байрона, який переклав П. О. Куліш.
- 4 Байрон Джорж Ноел Гордон (1788—1824) — англійський поет.

A—4226

Прага, 2 липня 1906

Лист № 18

Дорога Добродійко!

Всі ми дуже раді, що особисто познайомились з д[обродієм] Кочубеем, та що він хоч кілька днів був нашим гостем в Празі.

Шкода тільки, що не написав з Риму своєї адреси. В нас була думка запросити його до Авсе, та в таку поруї коли і моя дружина «вернеться з Риму» і буде при добрій силі. Та ми дякуємо добрій долі і за все те, чим була для нас ласкава.

Тепер всі домом згадують не тільки Вас, але й д[обродія] Кочубея.

Новонароджений син наш Михайлик¹ здоров і є великою втіхою для цілого дому. Він почав вже з десятого дня сміятись, що я й не хотів вірити, як у первий раз про се мені сказали. Він дивиться на світ якомсь так спокійно, наче який філософ-стоїк. Ще він не тямить нічого про світ Божий, але я думаю, що він держатиме рівновагу духа і тоді, коли йому прийдеться боротись з світом.

В мене думка: завтра їхати до Авсе з Ольгою,² Марусею³ і з Александриком⁴ коло десятого с[ього] місяця верну до Праги задля іспитів, коло 15-го липня поїдемо з дружиною, дітьми до Авсе. Радію, що «кохане общество» буде школу ім. Куліша, але тільки в тій певній надії, що патріоти подбають, щоб в школі вчили дітей на рідній українській, а не московській мові.

Два числа Зорі⁵ я одержав, та правду казати, вона змістом бідненька, і, навіть, мова самої редакції («керовництва») не зовсім чиста. Багацько в ній Московщини, а декуди і польщину чути. Не знаю для кого писаний «практический курс для изучений малорусского языка», дуже се мучительна наука.

Посилаю дві* фотографії і прошу передати одну кумові — добродієві Кочубею. Всі домом кланяються любенько і Вам, і д[обродієві] Кочубею і щиро прихильний Ваш Пуллой.

Для д[обродія] Кочубея напишу з Авсе.

Пишіть від тепер під адресою: Herrn Praf Д[о]И[о]г Pulij in Marks Aussee Oventressen Steiyei mark.

1—4 Діти подружжя Пуллоїв.

5 «Зоря» — ілюстрований двотижневий літературно-науковий журнал, що виходив у Львові.

*) три фотографії моєї лабораторії.

A—4227

Авсе, 13-го вересня 1906

Лист № 19

Високоповажана Добродійко!

Посилаю Вам вирізку з «Діла», в котрій видруковано про друге видання Біблії на українській мові. Се дуже відрадна і несподівана новина. Як мені пишуть, видруковано 5000 книжок первого видання і таке велике буде й друге видання. Було б лучче, як би Біблійне товариство видрукувало нове видання у більше екземплярах, але се неможлива річ, бо не дозволяють якісь там установи Біблійного товариства.

Недавно була згадка в «Ділі», що український переклад Евангелія в купі з церковним текстом, дозволений Синодом, вже вийшов з друкарні, та що можна його дістати в Київських книгарнях, а якийсь священник-українець радить в Подолії, щоби священники, коли незабаром зберуться на соборчик, врадили, що те евангелія має бути в кожній парафії і «в кожній хаті», а що найлесніше «щоби на кожних 5—10 душ був один примірник». Добра рада але ж, коли на Україні, дякувати самодержавію і Св[я]тому/ Синодові, велика сила анальфабетів!

«Світла, світла, більш нічого!». Кликав Куліш, кличемо й ми і Другі, поки ще живі, але на превеликий жаль, той поклик, се голос в пустині!

Тепер дбають там, в Росії, не про освіту, а про те, якби в крові втопити противників самодержавія, всіх, котрим на серці лежить освіта і добробут народа, а сам нарід і дальше удержати в неволі, в бідності і темноті. Страшно читати в газетах, які варварства діються тепер в цілій Росії... Озвірили одні і другі! Хаос стає щораз більший і нема надії, щоб після того хаосу скоро настали луччі часи. З долу і з гори — анархія, всенародний голод перед дверима, а як з «Нового времени» довідуюсь, то і в земських касах великі недобори. Ніхто не хоче платити податків, ні голі мужики, ні заможні пани.

От і самодержавна держава! Незабаром вернемося до Праги, бо в горах вже сніг кілька днів падає, а по долинах велика сігота. Пишіть, будьте ласкаві, вже до Праги, Hausgasse 5.

Передайте, будьте ласкаві, долучений лист і «Діло»² добродієві Кочубеєві, коли він тепер в Кинашівці.

Усі мої кланяються Вам любенько і щиро прихильний Ваш Пулюй.

Коли дістанете укр/аїнське/ евангеліє, пришліть, коли Ваша ласка, і мені один екземпляр.

Було б добре, якби Ви, Добродійко, або д/обродій/ Кочубей пронумерували «Діло», в котрій газеті і про Україну чимало пишуть, та цікава річ і про те знати, що Галичини робиться!

1 Щоденна політична газета, що виходила в Петербурзі з 1868 до 1917 року.

2 Газета партії «народовців», що виходила у Львові в 1880—1936 р.

A—4228

Прага 1 цвітня 1907

Лист № 20

Високоповажана Добродійко!

По моїй думці Ви, Добродійко, не добре робите, вибачайте отверте слово, що не дозволяєте Просвіті робити виданне вибраних творів Куліша на українській мові.

Взявши річ правно, може Просвіта друкувати, що хоче і без Вашого дозволу. Коли д/обродій/ Романчук¹ просив у Вас дозволу, то зробив се з великої до Вас пошани.

Коли видавці Вольф² та Маркс³ схочуть друкувати всі видання Куліша/ на московській та українській мові, то виданне галицьке не тільки що не зробило б жадної конкуренції петербурзькому виданню, а ще приготувало б йому дорогу на Україні. Я надіюсь, що галицького видання розійдеться за два-три роки яких 3000—4000 екземплярів), а то вже тому, бо хто купив 5 томів «Руської Писемності» видання Просвіти, той, певно, купить і шостий том вибраних творів Куліша.

До того ж галицьке видання дуже дешево, бо коштує яких 50 копійок за один том, а об'ємисте петербурзьке видання буде таке предороге, що вже задли великої ціни воно довго/предовго лежатиме на книгарських складах.

Може ще й так скластись, що петербурзькі видавці зволікатимуть діло. Ви не дожиєте побачити видання, а після Вашого життя зроблять, що схочуть.

Я вважав за свій обов'язок сказати отверто мою думку, а Ви робіть, як знаєте.

Всі домом кланяються Вам і поздоровляють з Великоднем, а вкупі з ними і щиро прихильний Пулюй.

Первий том «Руської Письменности» розійшовся в 3000 екземплярів/ за два роки!

1 Юліан Романчук (1842—1932) — один із лідерів «народовців», організатор «нової ери» — угоди української інтелігенції з австрійським урядом і польською шляхтою.

2 М. О. Вольф (1825—1883) — видавець і книговидавець.

3 А. Ф. Маркса (1838—1904) — видавець, засновник журналу «Нива».

A—4229

Прага, 5/XII 1907

Лист № 21

Високоповажана Добродійко!

Вибачайте мою предовгу мовчанку. Чим дальше в ліс, тим більше дерев. Задля великої праці став я скупий на хвилі, бо робота роботу гонить. Я і за обідом не висиджую, як нескоро приносять другу страву, то я біжу до мого стола писати. Требе і наукою займатись, а як батько шестеро дітей, бути ще міністром освіти і фінансів, і справ домашніх, і поза домашніх. А скільки то чужих ріжнопородних справ мушу щодня залагодити.

До того ж почав я, буде вже два роки, редагувати Св[яте] Письмо.

Багацько там недогляду і недокладностей. Тяжка і морочлива се праця, через рік може й скінчу, як стане на те здоровля.

«Спомини»¹ Ваші одержав і післяв зараз до «Діла» та просив, щоб видрукували, але редакція мовчить.

Ви питали, куди б найкраще помістити твори Куліша на продаж. Я думаю, що книгарня тов[ариства] ім[ені] Шевченка у Львові прийме, але раджу, що поки що вислали для проби тільки яких десять екземплярів, а як розійдуться і книгарня пришле

гроші, то можна буде і більше післати. Нехай д[обродій] Каманін² напише в сій справі до друкарні.

Посилаю Вам одну карточку, на котрій діти наші відфотографовані. Александрик ходить вже до школи і вчиться добре. Усі домом кланяємось Вам любенько і бажаємо Вам веселих свят.

Щиро прихильний Пулюй.

- 1 Йдеться, мабуть, про спогади О. М. Куліш» письменниці Ганни Барвінок, про «знайомість П. Куліша з домом Білозерських».
- 2 Іван Михайлович Каманін (1850—1921) — український історик, архівіст, палеограф, видавець творів П. О. Куліша.

A—4230

Авсе, 26 липня 1908

Лист № 22

Високоповажана Добродійко!

«Кобзарю, не дивись, ні на хвалу темноти, ні на письменницьку огуду за пісні, ні ласки не шукай, ні в дуків ні в голоти Дзвони собі, співай в святій самотині».¹ Прегарно вишитий рушник Ваш, з віршами Куліша дістав я через Прагу в Авсе. Сердечно дякую Вам, Добродійко, за любого гостинця!

Тепер він поки що оздоблює зеркала в моїй хаті і призначений для Вашого патрета і Кулішевого в Празі.

Пребагацько праці в тому вишиванню! Скільки там ниточок виторочено на самі корунки, а скільки різнобарвних ниток понашивано гафтом! Сам не знаю, чи радіти над людською працею, чи жалувати ті очі, що перелічували ниточку за ниточкою для корунки і ті пальці, що переплітували пасма одно за другим і вишивали! Ще раз сердечно дякую.

Дістав я і любий лист Ваш, писаний 17-го червня з Кинашівки.² Не міг я скорше відповісти, бо багацько невідложного діла. Праця працю гонить.

Нести ні часу, ні сили все у свою пору залагодити, подужати.

Сього року то ще треба було і воювати з підлотою людською! Ви питаєте, чи д[обродій] Чикаленко³ оплачував у Галичині «чотири катедри для професорів у Львові». Про се я нічого не чував, та се й неможлива річ.

Як на всі так і на руські катедри у Львові дає гроші міністерство, а не приватні люди. Д[обродія] Лободовського⁴ знаю з нашої довголітньої переписки. Жаль мені його, що нездужає і радив би йому, покинути всяку працю, до якої треба передовсім — здоровля. Коли він ще гостює у Вас, то прошу передати мій щирий привіт і раду.

Рад би я вчинити Вашу просьбу, і допомогти Вашій онуці добродійці Надії Кибальчич-Козловській,⁵ та нелегка се річ, знайти заробіток між німцями і чехами, та ще для чужої і заміжньої жінки.

Попробую, але по моїй думці, буде легше їй жити на Україні, як тиняться на чужині. Там буде вона хоч між своїми.

Наш Александрик ходить вже до школи, скінчив першу класу і вчиться добре. Всі три хлопчики здорові і моторні. Ольга скінчила виділову школу і буде ходити на курси учительок. Ольга і Маруся мають талант до рисования.

Біблійне Товариство друкує під моїм доглядом переклад Нового Завіту і Псалмів, вкупі з англійським текстом, для Русинів-емігрантів — Канаді.

В Празі одвідав мене недавно правнук Сибірського Університете в Томську, електротехнік — Потєбня. Знав я батька⁶ його, що був професором Харківського Університету, і бачився з ним 1882-го року в Харкові.

Якщо йде мова про Прагу, то годиться ще згадати, що чехи устроїли там преславну виставку. Можна там побачити все, що наука і всесвітня культура досі придумали і вистроїли.

В палаті для індустрії є і моя немала вистава сепаратів та наукової і літературної праці. В; одній вітрині є самі українські видання, а між ними і наші переклади Святого Письма. Шкода, велика, шкода, що від Вас далека дорога, та що Ви тому не можете побачити тієї виставки!

Буде ж тая вистава аж до октябрю.

Павлик бідує тяжко у безробіттю, та не знаю, як його ратувати. До того ж він якось не вміє обходитись із такими людьми, що Добра йому хочуть. Дуже він вразливий. Хоч іноді що пішло, то се те, що капля в став.

Добродій Франко⁸ — збожеволів. Може Ви про се вже й чували. По моїй думці він вже давно психічно нездужав, оттому то виходила така покривлена і противорічна його критика і лайка всього, що хто, окрім Франка, робив. Накоїв він чимало лиха, хоч має і він свої заслуги.

Усі мої кланяються Вам любенько і щиро прихильний Ваш Пулюй.

1 Перший куплет вірша П. О. Куліша «Поетові».

2 Передмістя м. Борзни на Чернігівщині, колишній маєток Михайла Миколайовича Кочубея.

- 3 Євген Харлампійович Чикаленко (1861—1929) — меценат, автор кількох брошур на сільськогосподарські теми, фінансував «Киевскую Старину», газету «Рада».
- 4 Йдеться про Михайла Федотовича Лободовського (1841 —1919) — літературознавця, перекладача.
- 5 Мова йде про Кибальчич (по чоловікові — Козловська) Надію Костянтинівну (1878 —1914) — українську поетесу, перекладача. Бабуся Надії Кибальчич — Надія Михайлівна Забіло-Білозерська, рідна сестра Олександри Михайлівни Куліш. Письмениця Ганна Барвінок — бабуся і хрещена мати Надії Костянтинівни Кибальчич.
- 6 Мовиться про Олександра Опанасовича Потебню (1835—1891) — українського і російського філолога.
- 7 Мова йде про Михайла Івановича Павлика (1853—1915).
- 8 Йдеться про Івана Яковича Франка (1856—1916) — українського письменника, ученого, громадського діяча.

A—4230

Прага 4 цвіткя 1909і

Лист № 23

Високоповажана Добродійко!

24-го лютого писав я до Романчука: «Діставши гірке нарікання пані Куліш з поводу Вашого видання українських творів Куліша, вважаю за свій обов'язок подати його й Вам до відомості. По моїй думці, кожне насилля єсть насиллям навіть тоді, як люде роблять його в ім'я якої там патріотичної ідеї.

Не хочу про се багацько писати. Я радію, що твори покійного друга друкуються, але болить серце, читати такі нарікання та спокійно дивитись як роблять велику кривду Кулішевій дружині. Я розумію її велике огірчення, вона й слухати не хоче про гроші, як тільки Ви будете друкувати праці Куліша».

«Треба Вам подбати, щоб чим скорше полагодити сю пекучу справу. Може пані Куліш дається упросити, щоб прийняла від Просвіти який гонорар за право **одного** видання.

А може б спромоглась Просвіта після видання українських творів видрукувати у невеличкому накладі ще сі Кулішеві твори на московській мові, хоч би важніші з них заплативши за все те пані Кулішевій гонорар. В такому случаю може згодиться пані Куліш, щоб застановлено розпочати на Україні друк всіх творів Куліша. Подаю і сю думку, хоч вона здається мені мертвою та ще й не знаю, як пані Куліш її прийме. Шукаю виходу для Вас і для Просвіти, а Ви робіть, як знаєте і дайте чим скорше мені знати».

«Дістав я первий том Вашого видання Кулішевих творів і дякую, та мушу Вам признатись, що сільветка Куліша, розмальована в передньому слові, дуже мене розчарувала. Там ніби-то й хвалять Куліша, але поміщено і стілько давньої неоправданої галицької лайки, що сільветка вийшла така подібна до Куліша, як тая, що на оправі. Вибачайте отверте слово. Шкода, що Ви не порадилися зо мною».

На се відповідав Романчук листом з дня 26 лютого, котрого копію Вам посилаю.

Як бачите, то Романчук за своє плюгаве діло ще й патріотизмом величається! Одним наріканнем в приватних листах нічого не вдієш проти нахабства домашніх турків.

Раджу Вам поки що вислати протест проти львівського видання до товариства Просвіти. Коли Ви не дали свого часу дозволу на виданне перекладів Шекспіра, то спитайте Грушівського,² яким правом його книгарня в Києві торгує виданням тих перекладів. Я рад би знати, що він відповість.

Одержав я два перві томи «Сочиненія и Письма П. А. Куліша»³ і дякую Вам сердечно, та жаль мені, що матимете велику грошову втрату задля того видання.

Українські і галицькі патріоти вже про те дбають і дальше дбатимуть, щоб Ваше виданне гнило на складах, а Романчукове йшло в світ.

Раджу Вам поки що підождати трохи з виданням дальших томів.

І Геркулес безсилий проти многих!

Дістав я Ваші спомини про знайомість Куліша з домом Білозерських⁴ і про Марка Вовчка.⁵

Хоч і вірні ті Ваші спомини про Марковичу, та по моїй думці, небагацько буде таких людей, що отямляться. Вони і дальше віритимуть, що «поетична, декуди аж переборщено поетична і квітчаста мова у виданнях Марка Вовчка, як мовляв Добродій Франко її власна мова, а не Кулішева, вони глухі на такий аргумент, що «поки Куліш виправляв оповідання московки Марковички Віленської то й мова виходила поетичною і квітчастою, а як перестав виправляти, то й навіки кінець тій поетичній мові!». Вони скорше повірять, як і Франко повірив, обдурюючи себе і других, що московська пані, побувши кілька років між українцями у зовсім змосковшених городах, там лучче вивчила українську мову, як Куліш між простим українським народом за цілий свій вік! По думці безкритичного критика Франка мова Куліша «штучна, силувана, академічно неповертлива», і такою вона для безглуздох останеться...

Люде людьми, вони люблять чуда і вірують в таке чудо, що московка лучче вивчила нашу мову, як Куліш, а що Марковичка покинула свого чоловіка і пошлялась за другими, се їм байдуже. Про те згадує і Павлик в останньому листі до мене. По

його думці «найголовніша хиба її, коли се взагалі хиба жінки! — була страстність, — але ся хиба» — каже, — «нітрохи не вперече її літературної заслуги опакальної в свій час. Авторство ж її безперечне, бо як би Маркович або Куліш могли бути самі щось таке творити, то творили би були, розійшовшись з Марком Вовчом». На тім і зупинився Павлик в міркуванні, а не подумав про те, чому Марковича, розійшовшись з Марковичем і Кулішом, не спромоглась опісля «щось таке» написати. І Павлик, хоч старається бути об'єктивним суддею, заплющив очі і не має відваги відповісти собі на те питання!... А що ж другі люде?...

Буде вже більше як тиждень, як вислав Вам (заплативши за пошту) англійсько-українське виданне Нового Завіту призначене для виселенців Русинів в Канаді.

Видруковало його Біблійне товариство під моїм доглядом в Берліні.

Усі домом кланяються Вам любенько і щиро до Вас прихильний Пуллой.

* — страстність ще не хиба — а безхаракність хиба! (це запис рукою Г. Барвінок).

1 Мова йде про Юліана Романчука (1842—1932) — одного із лідерів «народовців».

2 Грушевський Михайло Сергійович (1866—1934).

3 Йдеться про видання творів П. О. Куліша Іваном Михайловичем Каманіним.

4 Мова йде про спомини Ганни Барвінок, що вийшли друком у журналі «Будучність» 1909 р. під редакцією М. І. Венгжина.

5 Марко Вовчок (Вілінська Марія Олександрівна) (1833—1907) — укр. і рос. письменниця, перекладач.

6 Мова йде про Опанаса Васильовича Марковича (1822—1867) — українського етнографа, фольклориста, громадського діяча.

7 Павлик Михайл Іванович (1852—1915).

A—4231

Прага 10-го жовтня 1908

Лист № 24

Високоповажана Добродійко!

Вибачайте, Добродійко, що нескоренько відписую, не стає часу!... Лист «шановного письменника» Нечуя-Левицького¹ важний для мене як документ поганой його обмови і брехні. Тому прошу Вас дозволити, щоб той документ остався в моїх руках, а як Вам його нащо треба, то я пришлю копію.

Л/евицький писав до мене 1904-го року про виданне С/вятого/ Письма і просив від себе і від земляків, щоб я в новому виданню піддержував «оригіналів», котрих, як самі добре знаєте, ніяк не можна було видобути з рук українських патріотів. Св/яте/ Письмо/ Старого Завіту видруковано після копії, зготовленої патріотами під доглядом Л/евицького, а «оригіналів» я і досі не бачив і, здається, вже таки не побачу. Л/евицький подав в листі кілька слів із Св/ятого/ Письма, як: «Чамбул, розпостилась, надолужити шкоду, стребувати, благий, колиба і штукарський*», думаючи що не Куліш, а я поставив сі слова.

На ті здогади відписав я Левицькому дня 11.12.1904-го року, що він, хоч мав під рукою оригінали і копію Кулішевих перекладів, та не зна що там понаписувано. «Чамбул московське, а не галицьке слово стоїть в копії перекладів Куліша. По нашому можна б сказати «товпа», або «здвиг народу».

Та й наведені другі слова знаходяться в копії, а декотрі стоять і в «Чорній Раді»,² і в «Хуторній поезії».³ Писав я ще Л/евицькому, що я мусів виправляти незредаговані переклади Куліша, багацько бо там пропущено, а дещо або хибно, або так переложено, що ніяк не можна зрозуміти, не заглянувши до якого чужого перекладу. Я редагував тільки п'ять книг Мойсея, і книгу Рут, виправляючи всі помилки, а редакцію других частин Старого Завіту робив священник Слюсарчук після тих норм, які я поставив для редакції. Якщо переклади Л/евицького були вже ним самим зредаговані, то я поручив Слюсарчукові, щодо мови, нічого не змінити, а тільки про те дбати, щоб всюди була однакостайна правопись, що він совісно і сповнив.

На той мій лист відповів Л/евицький 5-го лютого 1904-го року: «Багато ж Вам клопоту наробив цей переклад та одняв у Вас багато часу! Ми тут усі вже й не знаємо, як дякувати Вам за цей клопіт та труд, що Ви понесли за справлянням при коректурі самого текста. Шість місяців часу! Я вже й сам не знаю, як і дякувати Вам. Я прочитав вже сливе усей переклад і не знайшов нігде недокладности».

Оттак дякував Л/евицький перед трома роками за мій труд коло перекладів і видання Св/ятого/ Письма, а тепер не тільки що не осоромився написати брехню до Біблійного товариства, та ще хотів би піддурити Вас, щоб Ви підписали концент його листу і вислали до Біблійного товариства.

Л/евицький пише в тому листі, що проф/есор/ Пуллой «видався українській перевод біблій в Вене без ведома господина Левицького і моего (себто Вашого), переделал украинский язык перевода, на галицкое наречие і изменил Кулишево правописа-

ние оригінала на запутанное галицьке правописание Желиховского, никем не принятое из писателей в Малороссии».

Ви ж і самі, Добродійко, знаєте, що се неправда, що поправки в перекладі Куліша, зроблені без Вашого відома. Про се писав я до Вас кілька разів. Прочитайте хоч мій лист з дня 20-го мая 1902-го року. Там написано: «Видрукувати переклад таким, яким він є, се річ для мене неможлива, бо се значило б свідомо довести біблійне товариство до великої втрати, за яку воно мало б право ввімпу у Вас і в мене. А коштуватиме видання деяких десять тисяч гульденів».

Крім того, писав я і Вам, і Л/евиць/кому, які помилки треба виправляти в копії перекладів Куліша. Для прикладу згадаю тут тільки що там стоїть: **«Як мрець вмре»**. Хиба ж може померший ще раз вмрети?!... Як же можна свідомо друкувати такий недогляд і подібні інші помилки та виставляти Куліша і себе самого на сміх перед світом, і на втіху таким українським письменникам, як Левицький, Франко і tutti quanti³ та доводити біблійне товариство до великої шкоди?..

Неправду каже Нечуй,⁴ що зроблено поправки без Вашого відома і свідому неправду каже він, пишучи до біблійного товариства, що проф/есор/ Пулюй «перделал /країнській язык перевода на галицкое наречие та изменил Кулишево правописание на запутанное галицкое правописание Желиховского». Поправки помилок в Кулішовому перекладі Старого Завіту, то мої, але мова Кулішева, і переклад сімох частин Старого Завіту Кулішів, і фонетична вправопись видання також Кулішева, дарма, що Куліш писав свого часу і, де у виданню стоїть і.

Ціла Біблія, як і Новий Завіт, редагований мною і виданий 1881-го року переложені мовою русько-українською, а не галицькою говіркою (наречием).

Перекладаючи Св/яте/ Письмо вкупі з Кулішем 1870-го року, поставили ми собі за ціль, покласти основу для спільної літературної мови і для широкої просвіти нашого народу на Україні і в Галичині. Куліш радів, коли іноді почув від мене яке галицьке слово, що вже не вживається на Україні, для нього були галицькі діалекти такі ж дорогі, як для мене українські. Наша мова на слова дуже багата, а ми вибирали для перекладів Св/ятого/ Письма що найкращий матеріал, тай тільки про те й дбали, щоб наш переклад був для народу України і в Галичині зрозумілий. Тую ціль ми досягли.

Читають і розуміють Св/яте/ Письмо і на Україні, дарма що драконська цензура і Синод і досі не дозволяють. Розуміють наш переклад і руські переселенці в Америці, а біблійне товариство друкує для них під моїм доглядом, окреме видання Нового Завіту і Псалмів з руським і англійським паралельним текстом!

Коли після листу Л/евиць/кого тепер на Україні тільки українські сектанти, штундисти і анабаптисти, наше Св/яте/ Письмо читають і його розуміють, то се тому, що між народом на Україні страшенно багацько анальфаботів, 85 на одну сотню. Там бо й тепер велике гонення за українське слово на всіх кінцях України, а письменник Нечуй-Левицький і його «компатріоти» інтригують проти перекладів Св/ятого/ Письма, обдурюючи себе і других, що нібито воно переложене на галицьку говірку, і пугають людей покиком, що «галицька мова уб'є українську літературу!». Ой, не галицька то мова вбиває на Україні українську літературу, а обмови і інтриги українських патріотів, їх велика недбалість і нешановання рідного слова, яким і лист Нечуя відзначається. Його трясє трясця від галицького слова, а писати для Вас лист до біблійного товариства московською мовою, то для нього не сором! Левицький удає перед Вами, що він встоює перед біблійним товариством за мову Куліша і просить у Вашому імені, і в імені компатріотів, щоб товариство видрукувало нове видання Біблії «таким язиком і таким правописанием, на каком сделан перевод моим мужем Пантелеймоном Кулишем і Иваном Левицким», а при кінці свого листу ще кидає до мене болотом: «Але міні й Вам, Александро Михайловно, — пише він, «треба поки що встоювать перед Британським Товариством за свою мову, бо професор Пулюй знов і при другому виданні підведе нас в цій справі».

Те болото не досягне мене, і Нечуй обклав ним себе, не мене, тай доказав тільки свою велику аранжанцію і своє лукавство. В моїй силі було, хоч би й відкинути його переклади восьмої частини Старого Завіту, і міг я сам ще й той останок переложити. Стало на юшку, то стало б і на петрушку.

Але я видрукував і його переклад, хоч дещо, не по моїй думці було.

Перед трома роками «не знав» Левицький: «Як дякувати мені за мій труд, і не знайшов у виданні «нігде недокладності і недоладности», а тепер вже й мова не Кулішева, галицька Пулюєва, і Пулюй підвів Левицького і Вас, і знов хоче підвести.

Яка се безхарактерність і дикість! Соромно і сумно стає на душі, коли подумаєш, що на таке плюгавство пустився не якийсь там простак, а «шановний» письменник Ук-

раїни!.. Не за свою мову встоєє він, і не за Кулішеву. Ні, він, мабуть, хотів би вида-ти поправніший переклад Левицького. Се і вільно йому робити, коли є в нього на те «охота, але невільно йому обдурювати біблійне товариство і людей, та віддячувати за добро плюгавою обмовою.

Левицький нібито встоєє за мову Куліша проти його друга Пулюя, котрий не тільки перекладав Св/яте/ Письмо вкупі з Кулішем, але й проте дбав, щоб ті переклади побачили світ Божий.

«Не було б Пулюя, не було б і Біблії, кажете Ви, а я ще додаю: не було б навіть Нового Завіту! Видрукував я його свого часу на свій кошт, задовжившись, а скільки то праці і труду треба було доложити, щоб задля видання цілої Біблії всі кінці позводити. А от від тих трох років я ще виправляю всі «недокладности» перекладів, дарма, що славний письменник Левицький нігде у виданню їх не бачив. Левицький осмілювався писати до Вас! в імені тих українських «патріотів», що проти Куліша, за його життя ворогували і його «зрадником» народа ославили, в мені тих людей, що по смерті Куліша його літературну працю, без Вашого дозволу, загарбали і нею тепер в Києві торгують, та, навіть імені Куліша, як перекладчика не виставили!». Кілько то років Ви гірко нарікаєте в листах до мене на Київських «компатріотів» та на Грушівського і Франка,⁶ за те, що вони перекладів Шекспіра Вам не прислали. Коли ж я свого часу докоряв за те Гнатюкові, то він не посоромився відповісти, що «Видавнича Спілка не має жадного діла з п/анно/ю Кулішевою».

Таке нарікання читаю і в останньому листі Вашому, і, як бачу, торгаші-патріоти ще й досі не прислали Вам творів Вашої дружини. На жаль я не можу в сій справі писати до Грушівського, що став моїм ворогом після того, як я вступився за Павликом, котрого він позбавив хліба. Противно мені писати до такого чоловіка.

Щодо Кулішевого віршованого перекладу Псалмів (Псалтир Павла Ратая),⁷ то я, здається, вже давніше писав Вам, Добродійко, що той переклад зовсім не відповідає вимогам біблійного товариства. Переклад Св/ятого Письма мусить бути **вірною** фотографією оригінального тексту, а се неможлива річ, коли переклад віршований.

Переклад Павла Ратая має вартість літературну, а не біблійну. Британське Товариство не прийме того перекладу і не видрукує його, хоч би Ви даром давали.

Ви питаєте, Добродійко, чи одержав я первий том творів Куліша, виданий д/обродіє/м Каманіном, Не одержав, мабуть, ще не вислано або книжка пропала. Ви просите, щоб біблійне товариство вислало Вам біблію. Не знаю, чи товариство схоче даром вислати, сумніваюсь, (то радше куплю за свої гроші вишлю Вам. Коли б тільки цензура пустила.

З великим поважанням і щирою прихильністю до Вас

Проф/есор/ Пулюй.

Що я про Левицького написав, те можете і переказати йому, коли Ваша охота.

Усі домом кланяються Вам. Ви, Добродійко, написали до Левицького: «да і дружина себе ще не виставляла як найкомпетентнішого чоловіка. Він здався все на молоді покоління, іноді одно слово поставить разів три, чи так, розмаїто. Наша мова багатійша».

Вибачайте, Добродійко.

Не такий то був Куліш, він не здавався на молоді покоління.

Смерть заскочила його оттому не докінчив він перекладу Старого Завіту і не встиг зредагувати того, що переложив. Як би був пожив ще кілька років, то не питав би він ні премудрого д/обродіє/я франка, ні компатріотів Київських, а сам зробив би редакцію Св/ятого/ Письма, а може доручив би редакцію Пулюєві, як се за його життя і з перекладом Нового Завіту сталося.

* — По думці Левицького треба б поставити: «штучницький!».

(це запис рукою Ганни Барвінок)

1 Іван Семенович Нечуй-Левицький (1838—1918) — укр. письменник, перекладач.

2 Згадується перший український історичний роман, написаний П. О. Кулішем, що вийшов друком у 1857 році в Санкт-Петербурзі.

3 Мова йде про другу збірку П. Куліша «Хуторна поезія», що вийшла в 1882 році у Львові. *За tutti quanti* (лат.) — і наступні.

4 Про Івана Семеновича Нечуя-Левицького.

5 Про Михайла Сергійовича Грушевського (1866—1934).

6 Про Івана Яковича Франка (1856—1916).

7 Один із 19 псевдонімів П. О. Куліша.

Лист № 25

Високоповажана Добродійко!

Вибачайте, Добродійко, що я так довго не писав. Багацько в мене всякого діла і немало турбот, а в літі, то на очі тяжко нездужав. Чимало насліпився за життя над книжками і рукописами і товкся по світу, щоб заробляти для сем'ї. Вже добре утомився, час би відпочити, а тут тепер стільки праці, що не знаєш, за котру перше братись.

Дуже сумніваюсь, чи прийме «Рада»¹ Ваш ответрий лист до проф/есора/ Грушівського² в справі видання перекладів Шекспіра, а коли прийме, то хіба на те, щоб деяким писакам була нагода накинутись на Вас. Вони ж, як Ви пишете, вже й тепер зневажають Вас за видання творів Куліша. Більша частина українських і галицьких писаків, як ті перекупки і тільки в них праці, що лаялись перед ярмарковим поспільством.

Дуже негарно поступив проф/есор/ Грушівський, що видав свого часу Кулішеві переклади Шекспіра, не мавши на те Вашого дозволу і Ви маєте тепер право внімнутись о гонорар за право первого видання. Але, вибачте, Добродійко, моє слово. Ви помиляєтесь, думаючи, що Груш/евський/ доробився перекладаючи Шекспіра, Вашою спадщиною, і за ті зароблені гроші «збудовав в Києві гарний дім на чудо». Я знаю з газет, що покійний батько Грушівського записав 100.000 рублів на українську школу, то мабуть, і збудовано її тепер для добра України.

До того ж проф/есор/ Грушівський бездітний, то й не диво, що і в нього самого є достатки.

Попробуйте найперше написати рекомендований лист до Грушівського.

Пригадайте йому ще раз, що перед 12 роками передано йому Кулішеві переклади Шекспіра, що сталося без Вашого дозволу. Ви знаходитеся тепер в дуже скрутному положенню, не мавши чим розплатитись з друкарнею за видруковані три томи творів Куліша, тому то Ви й примушені жадати від Грушевського як гонорар за право первого видання перекладів Шекспіра 2000 рублів, застерігаючи для себе і для наслідків право на подальші видання тих перекладів.

Коли проф/есор/ Грушевський не відповість або не схоче дати жадного гонорара, тоді можна б порадитись Київського або іншого адвоката, що робити.

При тій нагоді подаю Вам ще випуску із брошури Вахняниного зятя, професора Кирила Студинського, видрукованої у Львові 1901 р. Заголовок брошури: «Анатоль Вахнянин».⁴ Листи до Пантелеймона Куліша 1869 р/ік/.

Там видруковано.

«Про зносини з Кулішом подав покійний Анатоль Вахнянин у своїх, Споминах з Споминах з життя» вістки.

«З Кулішом переписувався я правильно раз, або двічі на тиждень. Небавом стали ми як додаток до «Правди»³ і «Пентатевха Мойсеевого» та заходився я біля «Псалтиря» Кулішевого. Бувало, що в один тиждень, замість, одного аркуша видано два і півтретя. Куліш обіцяв на все те присилати гроші, але у тім згляді був він дуже неточний. Фінансові клопоти мучили мене. Ставропіч'я, де печаталася «Правда» впамянася грошей за кожне число, зокрема, а з передплати самої сего гроша не було.

Нераз і арештовано нам число, доки не придбали ми гроша на викуп. Я писав і писав до Куліша, та не міг діждатись грошової присилки. Через те заквасилися наші дружні відносини і дуже виправдилися слова Кулішихи, які она сказала до мене в Кракові: «Я вас жалую, бо Ви з моім чоловіком недовго видержите».

Друковалося багато, а грошей не було. А додам, що для контролі я не вів сам адміністрації, а зложив її з академіків. Тоді я і розійшовся з Кулішем. Він звернув мені всі мої листи, а я звернув цілу його переписку зо мною».

Яке зіллячко був Вахнянин я добре знаю, але хотів би мати Ваше слово, про Вашу розмову з Вахнянином у Кракові, де він «всього 12 годин забавився», як проф/есор/ Студинський пише.

Поздоровляю Вас сердечно щиро прихильний Пулкой.

Моя сем'я кланяється Вам любенько. III том творів Куліша одержав свого часу з Києва і дякую сердечно.

1 Газета, що виходила у Києві на кошти мецената С. Х. Чикаленка.

2 Мова йде про Михайла Сергійовича Грушевського (1863—1934).

3 Говориться про Кирила Йосиповича Студинського (1868—1941) — українського літературознавця, академіка.

4 Вахнянин Анатолій (Наталь), (1841—1908) — український композитор, диригент, письменник і педагог, один із лідерів «народовців».

Прага 25 марця 1910 р.

Лист № 26

Високоповажана Добродійко!

Вчора дістав я з Київа 4-тий том творів Куліша¹ Сердечно дякую і радію, що все таки появляється нові томи, жаль тільки, що Ви на старі літа, та ще, живучи в недоводках, завдали собі багацько клопотів з виданням, не послухавшись моєї ради.

Вибачте, дорога Добродійко, що я не зараз одвітив на два Ваші останні листи. Я нездужав довгий час тай тепер ще не прийшов до сили. Вже дуже утомився від великої праці, якій ще якийсь час не буде кінця. Ще чотири роки мушу професурувати, а потім піду на пенсію і думаю вертати до Галичини, як добра доля допоможе...

Ви, Люба Добродійко, знаєте, як і що я думаю про вчинки славних українських патріотів Грушівського² і Романчука.³

У кого нема совісті в серці і сорому в очах, з тим шкода тягаться перед трибуном малокритичної або байдужної публіки. Вони ще обкинуть Вас болотом, а їх прихильники будуть або мовчати або приплескувати «патріотам», що, загарбавши Вашу власність, продають її «дешевенько», і, вдоволяючись 5-процентового дивідендо, ще хваляться перед світом, що вони «безкорисно» роблять «патріотичне діло».

Грушевський знає добре своїх земляків і прихильників і тому він осмілився дати раду Лободовському,⁴ нехай «благає добродійку Кулішеву»: «щоб не робила оголоски про цю справу ради честі-поваги її, і покійника — трудовника дорогого!». Езуїцька душа!

Вам остається або передати справу адвокату, чого однак ж, зважаючи на Баші приклонні літа, не раджу, або лучче продати видруковани 4 томи і право дальших видань якій видавничій фірмі, вона вже знатиме, як поладити справу з патріотами.

Як Ваше дороге здоровля? Читаю в «Ділі», що нездужаєте. Нехай же Бог, Вас держить і милує!

Усі домом кланяються любенько і щиро прихильний Ваш Пулюй.

1 Видання творів П. О. Куліша Іваном Михайловичем Каманінім.

2 Михайло Сергійович Грушевський (1866—1934).

3 Юліан Романчук (1842—1932) — один із лідерів «народовців».

4 Мова йде про Михайла Федоровича Лободовського (1841—1919) українського літератора, перекладача і видавця.

5 Газета, що виходила у Львові.

Авсе, 14 липня 1911

Лист № 27

Дорога Добродійко!

Приїхавши до Авсе,¹ на літній відпочинок, пишу зараз до Вас, бо вже довгий час не маю від Вас вістки. Рад би довідатись про Ваше любе здоровля.

Після виїзду з Праги казав я вислати Вам до Кинашівки репродукцію образу, зготовленого нашою Ольгою² для слухачив електротехніки в Празі. Той образ призначений, як диплом для почесних членів академічного товариства «Excursionsfond deutscher Horer der Elektrotechnik an den K.K. deutschen — technischen Hochschule in Prag».³

На образі представлено розвиток електротехніки від її лочатків аж до теперішнього етапу.

В горі на образі сидить Вольта, задумавшись, між електричними апаратами вдаль представлений турбргенератор, як послідній дослід електротехніки, а горою диплом електричний трамвай і електричні лямки здовж побережжя Волтави; по другому березі Волтави видно славний Празський Градшін.

Ольга має великий талант до рисованя, до малярства, хоч досі вона того мало вчилась. Хочу я, щоб вона найперше скінчила учительську семінарію. Потім нехай і малярства вчиться.

Наталка має не тільки великий талант, але й замиловання до музики, рішила вчитись в консерваторії і скінчила вже два річнити з дуже добрим успіхом.

Александр йде після ваканцій до реальної школи, а Павлусь⁵ поступає до другої класи народної школи, Григорицьо⁶ ще байдики б'є, йому тільки ще 5 літ минуло. Маруся вчиться, як Ольга, в учительській семінарії.

Усі кланяються Вам любенько і Ваш щиро прихильний Пулюй.

Адресуйте Hofrad D-g Puluj
Suaae – Obertressen
Steirmsrk

або: Prad Husgasse, 5.

-
- 1 Мова йде про дачу Пулюя в Альпах
 - 2 Дочка подружжя Пулюй
 - 3 Німецький виставочний фонд слухачів електротехніки у Вищій німецько-технічній школі у Празі.
 - 4 Старший син подружжя Пулюїв, хрещеник Ганни Барвінок.
 - 5 Середній син подружжя Палуїв.
 - 6 Моложший син подружжя Пулюїв, хрещеник Михайла Кучубея
 - 7 Маруся – дочка подружжя Пулюїв

